

**UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA**

**BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM**

**2013–2016**

**BAKALÁŘSKÁ PRÁCE**

**Ondřej Bláha**

**Výchova a vzdělávání ve starověkém Římě**

Praha 2016

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Květoslava Navrátilová

**JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE**

**BACHELOR COMBINED STUDIES**

**2013 – 2016**

**BACHELOR THESIS**

**Ondřej Bláha**

**Upbringing and Education in Ancient Rome**

**Prague 2016**

**The Bachelor Thesis Work Supervisor:**

**Mgr. Květoslava Navrátilová**

### **Prohlášení**

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

---

## **Poděkování**

Tímto bych chtěl poděkovat Mgr. Květoslavě Navrátilové, vedoucí mé bakalářské práce, za vedení, zájem a její odborné připomínky a rady, které mi věnovala.

## **Anotace**

Bakalářská práce *Výchova a vzdělávání ve starověkém Římě* popisuje rozvoj vzdělanosti v období starořímském, královském a císařském. Zabývá se historickými souvislostmi, významnými osobnostmi a dopadem římské kultury na evropskou v oblasti výchovy a vzdělávání.

## **Klíčová slova**

Evropa, historie, kultura, starověký Řím, výchova, vzdělávání.

## **Annotation**

Bachelor thesis Education and training in ancient Rome describes the development of education in the Roman-period, royal and imperial. It deals with the historical context, important personalities and Roman culture impact on Europe in the field of education.

## **Keywords**

Ancient Rome, Culture, Education, Europe, History, Upbringing.

# OBSAH

|                                                               |           |
|---------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ÚVOD.....</b>                                              | <b>8</b>  |
| <b>1 HISTORIE ŘÍMA.....</b>                                   | <b>10</b> |
| 1.1    Založení říma .....                                    | 11        |
| 1.2    Doba království .....                                  | 13        |
| 1.3    Doba republiky.....                                    | 14        |
| 1.4    Doba Císařství.....                                    | 20        |
| <b>2  VÝCHOVA A VZDĚLÁVÁNÍ VE STAROVĚKÉM ŘÍMĚ .....</b>       | <b>23</b> |
| 2.1    Postavení dítěte ve starověkém Římě .....              | 23        |
| 2.2    Počátky výchovy a vzdělávání .....                     | 24        |
| 2.3    Výchova a vzdělávání v období římské republiky .....   | 25        |
| 2.4    Výchova a vzdělávání v období římského císařství ..... | 27        |
| 2.5    Vývoj psaní .....                                      | 28        |
| 2.5.1  Psací potřeby .....                                    | 28        |
| 2.6    Římské knihovny .....                                  | 30        |
| 2.7    Římská armáda.....                                     | 31        |
| 2.7.1  Život v armádě.....                                    | 32        |
| 2.8    Sport a zábava .....                                   | 35        |
| 2.8.1  Závody koňských spřežení – škola vozatajů .....        | 35        |
| 2.8.2  Gladiátorské zápasy – škola gladiátorů .....           | 36        |
| <b>3  VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI.....</b>                             | <b>38</b> |
| 3.1    Marcus Porcius Cato .....                              | 38        |
| 3.2    Marcus Terentius Varro .....                           | 39        |
| 3.3    Marcus Tullius Cicero .....                            | 39        |
| 3.4    Lucius Annaeus Seneca.....                             | 41        |
| 3.5    Marcus Fabius Quintilianus .....                       | 42        |
| 3.6    Plutarch z Chaironei.....                              | 45        |
| 3.7    Polybios.....                                          | 46        |
| 3.8    Tacitus .....                                          | 46        |
| 3.9    Ovidius .....                                          | 48        |
| <b>4  ŘÍMSKÁ KULTURA A EVROPSKÁ VZDĚLANOST.....</b>           | <b>49</b> |
| <b>ZÁVĚR .....</b>                                            | <b>53</b> |
| <b>SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....</b>                           | <b>55</b> |

## ÚVOD

Výchova a vzdělávání lidské populace, obklopuje lidi od doby, kdy se na zemi objevil první člověk. Lidé začali formovat svoji vlastní osobnost a získávali postupně znalosti a dovednosti. Pokaždé, když se lidé něco naučili, začali své poznatky předávat dalším lidem, kteří je poté začali prakticky využívat. V prvopočátcích se jednalo zejména o způsoby udržování ohně, výchovu dětí, úpravu jídla, způsob lovu a v neposlední řadě i boj proti jinému člověku. S postupným vývojem lidské civilizace, kdy lidé začali zakládat první trvalá sídla a domestikovat zvířata, se samozřejmě téma výchovy a vzdělávání stále rozšiřovalo a popularizovalo. Výchova a vzdělávání se staly neodmyslitelnými a důležitými prvky lidského společenství.

Téma bakalářské práce „*Výchova a vzdělávání ve starověkém Římě*“ volím jako aktuální, z důvodu neustálého vývoje forem výchovy a vzdělávání lidí ve společnosti.

Zvolené téma úzce souvisí s oborem vzdělávání dospělých, který studuji. Z důvodu mého zájmu o studium tohoto oboru a historii jako takovou, volím toto téma pro přiblížení historického vývoje výchovy a vzdělávání. A to se zaměřením na starověký Řím. Období vývoje starověkého Říma volím z důvodu jeho stále aktuálního prokazatelného významu a důležitosti pro výchovu a vzdělávání současné společnosti, civilní i vojenské. Systém římské výchovy a vzdělávání může inspirovat naši společnost i po více než uplynulém tisíciletí. Po zániku Západořímské říše a na něj navazujícímu období temna pro oblast západní Evropy, její systém práva, výchovy, vzdělávání a vojenské organizace převzala Východořímská říše. Tato byla přímým následovníkem říše Západořímské, později známá jako Byzantská říše. Tato říše systémy staré římské výchovy a vzdělávání stále udržovala s určitými úpravami, zejména křesťanskými, nadále používala a vyvíjela. Prvky staré římské vzdělanosti se tak díky Byzantské říši částečně rozšířily i do severní oblasti Černého moře a i do oblasti tehdejšího území Velké Moravy, kde působili například známí byzantští věrozvěsti Konstantinos a Methodius, česky Konstantin a Metoděj. Odkaz antické starořímské výchovy a vzdělávání tak Byzantská říše udržovala a šířila až do svého úplného zničení v roce 1453 n. l., kdy byla zničena Turky.

Cílem předložené bakalářské práce je upozornit na stálý odkaz starověkého Říma a jeho systému výchovy a vzdělávání, významných literárních děl, spisů, kronikářů, učitelů, rétorů, ale i vojevůdců a císařů.

Odkaz bakalářské práce je strukturován do úvodu, čtyř kapitol a závěru. Úvod bakalářské práce konstatuje význam vzdělávání a výchovy starověkého Říma pro současnou společnost a jeho neustálou aktuálnost.

První kapitola bakalářské práce pojednává o historii starověkého Říma, stručně představuje vznik státu a jeho význam pro Evropu. Popisuje vývoj římské společnosti a charakterizuje jednotlivé společenské vrstvy. Z odkazu pro výchovu a vzdělávání z této doby jsou nejvíce známí římscí kronikáři Livius a Tacitus, kteří uvedenou problematiku přibližují svým pohledem jako osoby, které byly součástí tehdejšího dění. Druhá kapitola bakalářské práce se věnuje podrobnému popisu římského školství. Popisuje prostředí tehdejších škol, postavení dětí a počátky jejich výchovy. Kapitola obsahuje rovněž popis výchovy a vzdělávání v době římské republiky a v době císařství. Zabývá se vývojem psaní, knihoven a popisuje vojenskou organizaci a výchovu v ní. Třetí kapitola bakalářské práce poukazuje na významné osobnosti starověkého Říma, které se zapsali do ději díky rozvoji vzdělávání. Jednalo se zejména o Quintiliana, Senecu, Cicera, Varra, Cata, Plutarcha a Polybia, jejichž díla svoji vysokou výchovnou a vzdělávací hodnotou dokazují po tisíciletí. Závěr bakalářské práce potvrzuje existenci odkazu starověké Římské kultury pro účely výchovy a vzdělávání i pro dnešní společnost.

# 1 HISTORIE ŘÍMA

Není pochyb o tom, že Řím měl na Apeninském poloostrově výhodnou a strategickou polohu. Tuto skutečnost dokládá fakt, že Apeninský poloostrov je umístěn takřka uprostřed Středozemního moře. Je tedy logické, že postupem času, kdy Řím se stával mocnějším a jeho vliv v celé oblasti sílil, začal nazývat Středozemní moře Mare Nostrum – Naše Moře.

Poloha Říma mu tedy umožňovala důkladně kontrolovat zejména západní část středozemního moře, včetně ostrovů a pobřeží. Díky své poloze měl Řím možnost díky námořním a obchodním cestám navazovat a udržovat kontakty se státy a kmeny v oblasti Středozemního moře. Do území Středozemního moře můžeme zahrnout i oblasti dnešního Jaderského a Egejského moře.

Velký vliv na další civilizační rozvoj Říma měl zejména styk s Řeckem, který podpořil budoucí vývoj a rozvoj vzdělanosti a celkové kultury Říma. Řím dokázal velmi zdatně prvky řecké kultury a vzdělanosti implementovat do své vlastní kultury. Zanedbatelný ale není ani vliv jiných kultur z oblasti Jaderského moře a rovněž z oblastí severní a západní části Středozemního moře. Například pobřeží jižní Galie a východní Hispánie, na jejímž pobřeží se nacházela kombinace kolonií řeckých jakožto i osady původních domorodých obyvatel. V jižní části Středozemního moře zatím začala nabývat na síle mocná kultura Kartaginská, která později s římskou kulturou poměřila síly.

Na severu Itálie nebylo území obklopeno mořem, byly cesty uskutečňovány po souši. Určitý mezník představovaly Alpy, táhnoucí se po severní hranici.

Dnešní území Itálie se prostřednictvím Říma ve starověku stalo na dlouhou dobu mocností středomořského světa. V době, kdy prožívaly východní civilizace rozmach, byl ještě Řím bezvýznamnou zemí, který patřil mezi málo vlivné a méně významné země. To vše v době, kdy se v Řecku vyvíjela vyspělá kultura. Řím našel v historii světa své významné místo zejména díky implementaci prvků Řecké a Etruské kultury do své vlastní.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého Středomoří*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1984, s. 313-315.

## 1.1 ZALOŽENÍ ŘÍMA

Počátky založení Říma jsou od nepaměti zahaleny tajemstvím. Sporné zůstává i samotné datum, které je spojováno se vznikem. Nejvíce zdrojů se shoduje na tom, že nejpravděpodobnější je 8. st. př. n. l.

Nejslavnější pověst o založení Říma je o Romulu a Rémovi, které vychovala vlčice. Podle této pověsti, se datuje vznik Říma do roku 753 př. n. l. Pokud budu citovat klasiky, například jako Marca Tuliuse Cicera, který napsal:

*„Pokud jde o zřízení státu, našli bychom úvod tak slavný a všem známý, jako byl Romulův nástup k založení tohoto města? On, zplozen otcem Martem – učinme ten ústupek lidské pověsti, zvláště je-li nejen zakořeněná, nýbrž i moudře od předků odkázaná, aby těm, kdo se zasloužili o společnost, byl přičítán nejen božský důmysl, ale i původ – on tedy, ať byl jakkoli splozen, byl prý na rozkaz albského krále Amulia, který se strachoval o svou krutovládu, společně s bratrem Remem odložen u Tibery. Tam, když byl odkojen lesní šelmou a když se ho ujali pastýři a vychovali ho po venkovsku a v práci, u jakmile dospěl, vynikal, jak se praví, tělesnou silou a srdnatostí nad ostatní natolik, že ho všichni tehdejší obyvatelé těch polí, kde teď stojí toto město, klidně a rádi poslouchali. A když se jejich vojům postavil v čele jeho vůdce, abychom už od bájí přešli ke skutečnosti, pokořil podle podání Albu Longu, město za oněch dob silné a mocné a krále Amulia usmrtil.“<sup>2</sup>*

Titus Livius popisuje založení Říma takto:

*„Když byla tedy vláda nad albou odevzdána Numitorovi, pojala Romula a Réma touha založit těch místech, kde byli odloženi a vychováni, město. Potom zasáhla špatná rodinná vlastnost, vládyčtivost a z ní vyšel trapný spor, který se vyvinul z dosti nevinného počátku. Napřed se prý dostalo znamení Removi, šest supů, a když bylo augurium hlášeno, ukázalo se jich Romulovi dvakrát tolik, takže každého z nich pozdravila jeho družina krále. Jedni si činili na království pro časové prvenství, druzí zase pro (větší) počet ptáků. Potom, kdy se utkali v hádce, od hněvivého sporu dospěli k bitce, tam zasažen ve vřavě padl Remus. Více je rozšířena pověst, že Remus na posměch bratru přeskočil nové hradby, za to prý byl Romulem, který se na něj obořil i slovy a dodal: „Tak napříště i každému jinému, kdo přeskočí moje hradby“, v hněvu*

---

<sup>2</sup> MICHOVSKÝ, V. *Starověký Řím: čítanka k dějinám starověku*. 5. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. s. 21.

*usmrčen. Tak se zmocnil vlády Romulus sám. Založené město bylo nazváno podle jména zakladatelova.*“<sup>3</sup>

Pokud budu vycházet z dosavadního relevantního vědeckého bádání, zjistím, že se v době předpokládaného vzniku Říma opravdu na Palatínském pahorku rozkládala osada. Poté začalo osidlování Quirinalu a to pravděpodobně kmenem Sabinů. V té době byla oblast okupována různými kmeny - Latinové, Sabinové, Etruskové a Faliskové. Každý kmen měl na vývoj Říma svůj podíl, ale základ Říma byl tvořen převážně Latiny. Drobné vesnice – osady se postupně spojovaly do jednotného celku, velké osady pojmenované Roma.

Řím se tak rozkládal na sedmi pahorcích podél levé straně Tiberu. Jednalo se o:

- Aventinus (Aventin)
- Caelius
- Capitolum (Kapitol)
- Esquilinus (Esquilin)
- Palatinus (Palatin)
- Quirinalis (Quitinál)
- Viminalis (Viminál)

K těmto sedmi částem se později připojily další dva na pravém břehu Tiberu - Janikul a Vatikán. Postupným rozrůstáním města, se šířilo osídlení z výše uvedených pahorků i směrem do údolí. Obyvatelé pahorků mezi sebou začali uzavírat sňatky a tím se počet obyvatel rozrůstal.<sup>4</sup>

Na severní straně od Říma se rozkládalo území obydlené Etrusky, kteří byli známí vyspělým obchodem a znalostí řemesel. Postupně Etruskové postupovali k jihu, až se pod jejich mocenský vliv dostal i Řím. Od Etrusků také dostalo město své jméno Roma, které znamená voda. V konečném důsledku byla nadvláda Etrusků pro římské obyvatelstvo přínosem, zejména šířením znalostí o architektuře a obchodu.

Postupem času začalo sebevědomí Římanů stoupat. Etruská nadvláda byla stále více vnímána jako příkoří vůči Řím, které později vyústilo ve vypuzení Etrusků. Řím se tak začíná formovat v samostatný autonomní stát.<sup>5</sup>

---

<sup>3</sup> MICHOVSKÝ, V. *Starověký Řím: čítanka k dějinám starověku*. 5. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. s. 22.

<sup>4</sup> ZAMAROVSKÝ, V. *Dějiny psané Římem*. 1. vyd. Praha: Máj, 1967, s. 303. ISBN 23-090-67.

<sup>5</sup> ÜRÖGDI, G. *SPQR: tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968. s. 12-13.

## 1.2 DOBA KRÁLOVSTVÍ

Období vzniku římského království je datováno od vzniku Říma do roku 509 př. n. l. Během této doby vládlo v Římě celkem sedm králů, kteří na rozdíl například od středověku neměli dědičná práva, ale byli voleni patriciji, kteří také rozhodovali důležité spory. Římskými králi byly tyto osobnosti:

- Romulus – Je považován za zakladatele Říma.
- Numa Pompilius – Položil základy náboženských institucí a na rozdíl od Romula pečoval o mír.

Livius o Pompiliusovi píše: „*Numa odvrátil všechny lid od násilí a zbraní k tomu, aby se o těchto mírových opatřeních radili a hleděli je zavést. Tak byli pořád zaměstnání nějakou činností a ustavičně měli mít také na mysli péči o bohy. Vždyť uznávali, že nebeské božstvo má zájem o osudy lidské. A tak zbožnost naplnila srdce všech, takže poctivost a věrnost přísaze a vedle toho také úcta k zákonům i obava před tresty řídila obec. A protože sami lidé se přizpůsobovali mravům svého krále jako jedinečného svého vzoru, tak už i sousední kmeny nabyly úcty před ním. Dosud totiž ti lidé věřili, že tu byl položen válečný tábor, nikoliv založeno město uprostřed nich. A to jen proto, aby byl rušen mírový život všech.*“<sup>6</sup>

- Tullus Hostilius – Nejenže byl zcela rozdílný od Numa Pompilia, ale údajně, byl ještě více bojovnější, než Romulus.
- Ancus Marcius – Byl vnukem Numy Pompilia a kraloval celých 45 let.
- Tarquinius Priscus
- Servius Tullius – Nechal okolo města vybudovat obranný val a založil společenskou organizaci vojenského charakteru.
- Tarquinius Superbus – Syn Tarquiniuse Priscuse. Tyran, kterého lid za jeho hanebné činy vyhnal z města. Kraloval 25 let.<sup>7</sup>

Livius se o Tarquiniovi Superbovi vyjadřuje takto: „*Tarquinius, jemuž jeho zločiny daly příjmení Zpupný, protože svému tchánovi on, zeť, odepřel pohřeb. Prohlásil totiž, že Romulus také zahynul nepohřben. Kromě toho dal povraždit přední muže z otců, o nichž věřil, že stáli na straně Serviově. Byl si však vědom, že z něho samého by si leckdo mohl vzít příklad proti němu samému, jak se zločinně domoci královského*

---

<sup>6</sup> LIVIUS, T. *Dějiny. I. [díl]*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1979. s. 79.

<sup>7</sup> Tamtéž, s. 14.

*trůnu a proto se obklopil tělesnými strážemi. Neměl totiž pro svoje právo na královskou vládu nic kromě násilí, protože kraloval nezvolen národem. Tak se stalo, že nemohl chovat nijakou naději v lásku občanů a že musel chránit hrůzovládou královský trůn. Aby nahnal hrůzu ještě většímu počtu lidí, konal vyšetřování ve věcech hrdelních bez poradních sborů. Dával popravovat, posílat do vyhnanství, zabavovat jmění a to nejen ty obviněné a podezřelé, ale všechny, od nichž nemohl čekat nic jiného jak kořist.*“<sup>8</sup>

Vyhnáním Tarquinia Superba končí římské království, které trvalo 244 let a nastává doba republiky.

### **1.3 DOBA REPUBLIKY**

Místo toho, aby si Římané zvolili nového krále, zavrhlí monarchii a Řím byl ustanoven republikou. Význam slova republika pochází z latinského *res publica* – věc veřejná.

Vyhnání posledního krále vedlo ke zvýšení moci patricijů, kteří obsadili všechny významné zemědělské i politické pozice. Právo patricijů na vlastnictví půdy bylo jejich výhodou. Pozemkový fond, zvyšovali zábořem polí z veřejného pozemkového fondu – *ager publicus*.

Nejvyššími představiteli státu se stali dva, na rok volení konzulové. Dohled nad dodržováním zákonů měli úředníci, kteří byli členi senátu. Sociální dělení v Římě bylo následující:

#### **1) Konzulové**

Nejvýznamnější vrstva byla tvořena svobodnými občany, kteří mohli být voleni do konzulského úřadu. Měli řadu povinností, které dříve vykonával král, ale jejich moc nebyla neomezená. Moc mezi dvěma konzuly byla sdílená a navíc časově limitovaná. Z tohoto důvodu byla vykonávaná jen jeden rok. Do roku 365 př. n. l. Byla funkce konzula dostupná pouze občanům z řad patricijů. Později se o funkci v tomto úřadu mohla ucházet i nižší vrstva obyvatelstva. Funkcemi konzulů bylo velet armádě, předsedat senátu, vydávat rozhodnutí a vykonávat je v praxi.<sup>9</sup>

---

<sup>8</sup> LIVIUS, T. *Dějiny. I. [díl]*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1979. s. 110.

<sup>9</sup> ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím*. 1. vyd. Praha: Slovart, 2012, s. 43. ISBN 978-80-7391-579-7.

## 2) Patricijové

Slovo patricii pochází z latinského slova patres, jež v překladu znamená otcové, v tomto významu členové senátu. Jednalo o bohaté vlastníky půdy, kteří v Římě zastávali funkce senátorů, dohlíželi na dodržování práva, které přednášeli i vykonávali. Patřila pod ně i armáda. Samozřejmostí bylo, že nemohli uzavírat sňatky s plebejci. Politický vliv patricijů postupně upadal a počet patricijských rodů klesal.<sup>10</sup>

## 3) Plebejové

Název je odvozen od slova plebs, jež v překladu znamená prostý lid. Jednalo se o všechny ostatní občany, kteří nebyli patriciji. Měli sice hlasovací právo, ale nemohli zastávat funkce v úřadech, ani působit při výkonu práva. Jejich hlavním uplatněním v římské společnosti mohla být služba v armádě, nebo mohli být obchodníci. Při určité míře šikovnosti a obchodního talentu, se mohl i chudý plebejec uplatnit ve vyšších společenských kruzích a nabýt značného majetku. Díky těmto plebejským obchodníkům postupně vznikla střední třída obyvatel, zvaných equites. Od 5. století př. n. l. docházelo ke konfliktům mezi patriciji a plebejci, které vedlo k navýšení práv plebejců. Neústupnost patricijů, napomáhala ke sjednocení plebejců, kteří začali utvářet semknutá společenství. Římský městský stát tak začal nabývat své konečné podoby.<sup>11</sup>

Úspěchem plebejů bylo zřízení tzv. tribunátu v roce 494 př. n. l. Účelem tribunů bylo, ochránit plebejce před patriciji, kteří obsadili a zastávali všechna místa na úřadech. V roce 367 př. n. l. získali plebejci přístup ke konzulátu a roku 300 př. n. l. i do nejvyšších kněžských sborů.<sup>12</sup>

## 4) Equites

Původní význam slova, byl jezdec a byli tak označováni příslušníci vojenské jízdy. Později se však označení Equites ujalo i pro bohaté obchodníky. Když bylo v roce 218 př. n. l. zakázáno senátorům obchodovat, equites využili této příležitosti. Na výběr byla řada možností, jak zbohatnout, například vývoz a dovoz zboží, výběr daní, nebo dodávání armádní výstroje a výzbroje.

---

<sup>10</sup> HART-DAVIS, A. *Dějiny: velký obrazový průvodce historií lidstva: od úsvitu lidské civilizace po současnost*. 2. vyd. Praha: Knižní klub, 2012. s. 107. ISBN 978-80-242-3651-3.

<sup>11</sup> HART-DAVIS, A. *Dějiny: velký obrazový průvodce historií lidstva: od úsvitu lidské civilizace po současnost*. 2. vyd. Praha: Knižní klub, 2012. 612 s. ISBN 978-80-242-3651-3.

<sup>12</sup> BORECKÝ, B. *Antická kultura*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1961. s. 57.

Equitům nebyla odepřena politická kariéra a dveře do senátu byly otevřené. Nicméně většina equites se zabývala obchodní činností, přestože jejich sociální a společenské postavení bylo rovno senátorskému.<sup>13</sup>

### 5) Otroci

Latinským názvem Servi. Nesvobodné obyvatelstvo, které nemělo žádná práva. Podle římského práva se s otrokem mohlo nakládat jako s věcí a tedy je i prodávat, pronajímat a nakupovat. Většinou se nejednalo o římské obyvatele, ale o válečné zajatce. Jednou z možností, jak se člověk mohl stát otrokem, bylo také narodit se jako nemanželské dítě. V Římě se takové děti odkládaly a ty, které měly štěstí a byly nalezeny, většinou získaly status otroka. Stejně tak docházelo k prodeji dětí od chudých rodičů.

Přístup k otrokům byl různý, záleželo na místě, kde otrok pracoval a na přístupu majitele otroka. Nejhorší zacházení zažívali otroci v zemědělství, kde nebyla výjimkou celotýdenní práce bez jediného dne odpočinku. Navíc přes den byli otroci spoutáni řetězy a na noc zavírání do místností pro otroky. Pro případ, že by se otrokům zachtělo útěku, byli otroci vybaveni kovovým límcem, případně na svém těle vytetovaným číslem.

Na druhou stranu, i otrok se mohl stát vzdělcem a pracovat jako lékař nebo učitel. Bylo jim však zakázáno uzavírat manželství. Během období republiky se uskutečnilo několik povstání otroků. Nejznámějších z nich je tzv. Spartakovo povstání.

Jednou z motivací, proč tvrdě pracovat, byla možnost vykoupit se, pokud si otrok nastřádal dostatečné množství peněz. Možnost získat svobodu také byla, pokud majitel otrokovi daroval svobodu. V tomto případě se z otroka stával propuštěnec, latinsky zvaný libertini. Propuštěnec získal kromě svobody římské občanství, ale nedisponoval všemi právy jako běžný římský občan, například úplným právem volebním a právem ius honorum - právo zastávat veřejné funkce.<sup>14</sup>

---

<sup>13</sup> ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím*. 1. vyd. Praha: Slovart, 2012, s. 39. ISBN 978-80-7391-579-7.

<sup>14</sup> ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím*. 1. vyd. Praha: Slovart, 2012, s. 375-376. ISBN 978-80-7391-579-7.

Významným datem z období republiky byl rok 475 př. n. l., kdy došlo k sepsání Zákona dvanácti desek. Jednalo se o první římský zákoník, který zahrnoval soubor právních a zvykových zásad.<sup>15</sup>

Jak již bylo poznamenáno, nejvyšší moc byla v rukou konzulů. Vedle nich byli voleni přetoři, kvestoři a cenzoři. Přetorům příslušela moc vojenská, kvestorům správa financí a cenzorům zjišťování bohatství občanů a zařazování do majetkových tříd. Do kompetence cenzorů patřilo i sestavování finančního rozpočtu státu a sepisování seznamu senátorů.<sup>16</sup>

Jakmile republika vnitřně zesílila, pokoušela se svoji moc rozšířit na zbytek pevninské Itálie. Římané, pod vidinou získání dalšího území, začali naplno využívat vyšší státní a vojenskou organizaci. Cílem bylo podmanit si celou Itálii. Dle původní římské vojenské doktríny, měli římané bojovat jen na ochranu domácího krbu a oltáře (pro aris et focus). Nicméně realita byla taková, že Římané byli dobyvatelé, kteří obsazovali další území hrubou silou i lstí. Jejich strategie spočívala mimo jiné i v podněcování rivality a nenávisti mezi jednotlivými národy, což způsobovalo oslabování těchto národů ještě před tím, než se dostali do konfliktu se samotným Římem. Rovněž využívali propracovaný systém paktů a spojenectví, který jim často umožňoval, že sami zásadně nemuseli do ozbrojených konfliktů zasahovat.<sup>17</sup>

Výše zmíněného cíle nadvlády nad Apeninským poloostrovem Řím dosáhl na konci 3. st. př. n. l., kdy byla Itálie konečně ovládnuta. Ovládnutí pevninské Itálie ale neznamenal konec římské územní expanze, naopak to byl počátek římského snažení o ovládnutí celého tehdy známého světa. Při svém rozpínání se Řím dostal do konfliktní situace s mocným státem v západní oblasti středomoří – Kartágem. Kartágo v té době sledovalo v oblasti středomoří své vlastní politické cíle a rovněž se pokoušelo o územní expanzi. Bylo jen otázkou času, než se obchodní, politické a územní zájmy obou výše zmíněných velmocí dostanou do vzájemného střetu. Když selhaly všechny diplomatické pokusy o mírová řešení, vojenský konflikt na sebe nenechal dlouho čekat. Římsko Kartáginské války začaly bitvou o Sicílii a trvaly dohromady 118 let. Tvořily je tři etapy, známé jako Panské války, neboť Římané označovali Kartágince jako Poeni, nebo Puni, česky Punové. Název je odvozený

<sup>15</sup> ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím*. 1. vyd. Praha: Slovart, 2012, s. 46. ISBN 978-80-7391-579-7.

<sup>16</sup> BORECKÝ, B. *Antická kultura*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1961, s. 60.

<sup>17</sup> ÜRÖGDI, G. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 17. ISBN 602-21-875.

od fénických předků Kartáginců. Tyto války skončily úplným zničením Kartága. Vítězný Řím se poté stal hegemonem v oblasti Středozemního moře. Následovalo další rozpínání a rozšiřování území. Římané postupně obsazovali Střední východ a Jižní Galii.<sup>18</sup>

Roku 60 př. n. l. dochází ke spojení tří významných politiků – Gaia Julia Caesara, Pompeia Magna a Marca Crassa. Toto spojení bylo nazváno I. triumvirát.

Roku 59 př. n. l. byl díky tomuto spojení Caesar zvolen jako konzul, který napomohl schválit zákon o přidělování půdy vojákům. Po roce působení ve funkci konzula, dostal Caesar dle smlouvy, která vznikla při spojení triumvirátu, správcovství provincie Galie, ležící na jižní straně od Alp. Caesar v Galii vybudoval a shromáždil silnou armádu, s kterou se poté rozhodl podmanit celé zbývající území Galie. Jeho tažení skončilo úspěšně a Galii si postupně celou podmanil. To ovšem Caesarovi nestačilo a neustále pokračoval ve vojenské a územní expanzi za hranice své svěřené provincie. Jeho válečná tažení vedla několikrát přes řeku Rýn, a dvakrát do Británie.<sup>19</sup>

V době Caesarova působení v Galii rostla v Římě nespokojenost obyvatelstva, míra korupce se zvyšovala a zavládl stav, podobný naprosté anarchii. Caesarovo správcovství v Galii bylo prodlouženo na dalších pět let, Pompeius se stal místodržitelem Hispánie a Crassus měl být pověřen velením nad armádou v Malé Asii. Jelikož bylo nutné, aby jeden ze shora uvedených triumvirů zůstal fyzicky přítomen v Římě, měl být na místo Pompeia v Hispánii dosazen zmocněnec, aby Pompeius mohl zůstat v Římě. Nejvlivnějším politickým vůdcem se stal Pompeius. Crassus, který v tu dobu vedl římské armády ve válce s Parthskou říší, padl v bitvě u Carrhae na území dnešní Sýrie. I. triumvirát se tak po jeho smrti rozpadl.

Pompeius, jako nejmocnější politik, pod tlakem senátu, stanul jako vůdce aristokracie. Senát, rozhodnutý potrestat Caesara, který se vzpouzel několika jejích rozhodnutím, usiloval o zbavení jeho funkce místodržitele Galie. V roce 50 př. n. l. bylo Caesarovi senátem nařízeno, aby rozpustil armádu a vrátil se do Říma.

Cicero ve svých spisech situaci popsal takto: *„O svoji moc zápasí dnes lidé – ke zkáze obce. Vždyť je-li to k obraně státu, proč stát nebránili, když byl právě tenhle člověk (Caesar) konzulem? Proč jemu bylo prodlouženo velení nebo proč zrovna takovým způsobem? Proč se tak úporně bojovalo o to, aby deset tribunů lidu prosadilo*

<sup>18</sup> ÜRÖGDI, G. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 18. ISBN 602-21-875.

<sup>19</sup> ÜRÖGDI, G. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 28. ISBN 602-21-875.

*jeho volitelnost v nepřítomnosti? On těmi věcmi zesílil tolik, že nyní skládáme naději na odpor v jediného občana (Pompeia). Ten mu raději neměl k takové moci pomáhat.*“<sup>20</sup>

Caesar se ovšem vzdát nechystal. Byl si vědom své síly, kterou představují jeho věrné armády, zkušené a zocelené tažením v Galii. Se svým vojskem překročil řeku Rubikon, kde pronesl památnou větu: „Alea iacta est“ – kostky jsou vrženy a táhl se svou armádou na Řím, kde se mezitím mobilizovala armáda věrná Pompeiovi a senátu. Vzhledem k aktuální převaze Caesarových armád, Pompeius strategicky ustoupil společně s věrnými vojáky na Balkánský poloostrov. Zde se snažil shromáždit legie, které byly věrné jemu a senátu. Poté Caesar roku 48 př. n. l. porazil spojené legie Pompeia a senátu a Pompeius po prohrané bitvě uprchl do Egypta, kde byl následně zavražděn egyptskými vojáky. Tito Pompeia zavraždili a uřízli mu na rozkaz faraona Ptolemaia III. hlavu, kterou poté předložili v proutěném koši Caesarovi, který Pompeia pronásledoval až do Egypta.

Caesar po návratu do Říma začal s reformami dle obrazu svého. Prohlásil se diktátorem, rozšířil občanské právo, zvýšil počet senátorů na 900 a podílel se i na reformě římského kalendáře. Měsíc červenec je dokonce pojmenovaný po něm – julius.

Neomezená vláda a reformátorské smýšlení Caesara nebylo po vůli římským republikánům, kteří 15. března 44 př. n. l. zosnovali jeho vraždu. Po smrti Caesara nastává II. triumvirát, ve kterém se vládci republiky stávají Octavianus Augustus, Marcus Antonius a Marcus Lepidus. Konec republiky je datován roku 27 př. n. l., kdy nastala doba císařství.<sup>21</sup>

---

<sup>20</sup> MICHOVSKÝ, V. *Starověký Řím: čítanka k dějinám starověku*. 5. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. s. 300.

<sup>21</sup> ÜRÖGDI, G. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 28-35. ISBN 602-21-875.

## 1.4 DOBA CÍSAŘSTVÍ

Po zavraždění Caesara, se prvním císařem stává Octavianus Augustus. Za dobu císařství tedy je považováno období od Octavianovy vlády (31 př. n. l.) do konce Západořímské říše, jež se pojí s rokem 476 n. l.<sup>22</sup>

Celé období císařství je děleno na dvě části:

### a) Principát<sup>23</sup> – 31 př. n. l. – 284 n. l.

- Juliovsko - Claudiovská dynastie, zastupována Augustem, Tiberiem, Caligulou, Claudiem, Neronem
- Rok zmatků - 68 n. l. – 69 n. l.), kdy vládli císaři Galba, Pison, Otho a Vitellius.
- Flaviovská dynastie, zastoupena Vespasianem, Titem, Domitianem
- Adoptivními císaři, kteří byli Nerva, Traianus, Hadrianus, Antonius Pius, Marcus Aurelius, Lucius Verus, Commodus

### b) Dominát<sup>24</sup> – 284 n. l. – 476 n. l.

- Jednalo se o konečný úsek římských dějin, kdy byl Řím považován za absolutistickou monarchii. Postavení císaře k občanům v této době se dá přirovnat k otrokáři a otrokům. V rukou vládců byla soudní moc, moc zákonodárná, i velení armád - legií.

Během císařství dochází ke zdokonalení úřednického aparátu, ve kterém mají úředníci k dispozici vlastní kanceláře. K říši se připojují další územní celky, součástí Říma se stávají provincie Británie, Germánie, Kappadokie, Mauretánie a Galatie. Stále více sílí armáda, která je již od tzv. Mariových reforem, které proběhli kolem roku 107 př. n. l. plně profesionální. Rovněž se ustanovily hranice říše, které jsou opevněny a obsazeny stálou vojenskou posádkou.<sup>25</sup> Řím se stal světovým velkoměstem.

Obraz římského života komentuje satirik Juvenál takto: „*Hle jakou volnost má chud'as, prosí, když dostane výprask, škemrá, když pěští je ztlučen, aby se mohl*

---

<sup>22</sup> VACÍNOVÁ, T. *Dějiny vzdělávání od Antiky po Komenského*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009, s. 49. ISBN 978-80-86723-74-7.

<sup>23</sup> Raná forma císařské vlády. Rozhodující moc měl princeps. Princeps senatus = první v senátu; princeps inter pares = první mezi rovnými.

<sup>24</sup> Pozdní forma císařské vlády. Z latinského dominus – pán.

<sup>25</sup> HOŠEK, R., MAREK, V. *Řím Marka Aurelia*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. s. 32. ISBN 80-204-0083-4.

*vrátit s posledním zbytkem zubů. V pecích i kovadlinách se kují okovy těžké. Nejvíce železa pohltí pouta. I bojíš se málem, že se motyky přestanou dělat.* “<sup>26</sup>

Půl tisíciletí trvajícím císařstvím prošla dlouhá řada panovníků, z kulturního a tedy i vzdělávacího hlediska nesmí být opomenut zejména Augustus. Období jeho vlády se označuje jako zlatý věk poezie. Sám Augustus byl velký podporovatel umění, stejně jako jeho přítel Gaius Cilnius Maecenas. Jeho jméno je dodnes synonymem pro bohaté sponzory umění. Díky těmto dvěma mužům dal Řím světu tři významné básníky – Vergilia, Horatia a Ovidia.<sup>27</sup>

Během vlády císaře Tita, panujícího v letech 79 n. l. – 81 n. l., byla dostavěna jedna z nejznámějších římských staveb Amphitheatrum Flavium – Koloseum. Tato stavba je všeobecně nazývána podle obrovské sochy císaře Nerona. Byla prvním celo kamenným amfiteátre v Římě.<sup>28</sup>

Dalším, kulturně přínosným císařem byl Markus Aurelius, přezdívaný filozof na trůnu. Získal vzdělání od soukromých učitelů. Studium a četba knih patřila k jeho nejoblíbenějším zálibám. Během vojenských tažení, věnoval volný čas psaní knih a jeho kniha Hovory k sobě stala vysoce oceňovaná. Jako vladař byl chválen pro empatii a spravedlnost. Výsledkem jeho filozofického myšlení jsou známy v citátech, z nichž se do paměti zářívá například: „*Přestaň už vykládat o tom, jaký asi má být dobrý člověk. Raději už jím buď!*“ nebo „*I kdybys zlostil pukl, přesto budou lidé stále jednat stejně.*“<sup>29</sup>

Jeho filozofické myšlení, je patrné zejména v ukázce z knihy Hovory k sobě: „*Hned ráno k sobě promlouvej takto: Setkám se s člověkem všetečným, nevďečným, domýšlivým, potutelným, závistivým a sobeckým. Všechny tyto vady vyplývají z jejich neznalosti dobra a zla. Já však jsem dospěl k poznání, že dobro svou přirozeností je krásné a zlo je ošklivé a že také přirozenost právě toho, kdo chybuje, je příbuzná s mou, nikoli snad účastí na téže krvi nebo rodu, nýbrž na témž rozumu a jeho božském podílu: nemohu tedy od nikoho z nich utrpět škodu, neboť nikým se nedám zlákat k ničemu ošklivému. Také se však nemohu na svého příbuzného hněvat ani se sním*

<sup>26</sup> BORECKÝ, B. *Antická kultura*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1961. s. 67.

<sup>27</sup> ZAMAROVSKÝ, V. *Dějiny psané Římem*. 1. vyd. Praha: Máj, 1967, s. 176. ISBN 23-090-67.

<sup>28</sup> GRANT, M. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* 3. vyd. Praha: BB/art, 2010. s. 74. ISBN 978-80-7381-771-8.

<sup>29</sup> HOŠEK, R. a MAREK, V. *Řím Marka Aurelia*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. s. 35-38. ISBN 80-204-0083-4.

*nepřátelit, neboť jsme stvořeni k součinnosti, zrovna jako nohy, ruce, jako oční víčka a obě čelisti. Proti sobě pracovat by tedy bylo proti přírodě. Pracujeme pak proti sobě, jestliže se hněváme a druh na druhu od sebe se odvracíme.*<sup>30</sup>

Jeho myšlenky se opíraly o stoickou filozofii, jejíž byl velkým zastáncem a příznivcem. Blíže se tomuto filozofickému směru věnuje kapitola 4.1.

---

<sup>30</sup> MARCUS AURELIUS, A. *Hovory k sobě: deník římského císaře*. 1.vyd. Praha: Toužimský a Moravec, 1948. s. 14.

## 2 VÝCHOVA A VZDĚLÁNÍ VE STAROVĚKÉM ŘÍMĚ

Životní podmínky Římanů, byly na rozdíl od Řeků rozdílné. Římané byli více bojovníci a dobyvatelé, jejich doménou bylo právo a úřednická práce. Naopak Řekové více dbali na estetickou stránku života a filozofii, kterou Římané nepovažovali za dostatečně důležitou. Učit se má pouze to, co je pro život nezbytné a užitečné. Důležitá byla přísnost a disciplína.

Římské dějiny pedagogiky se rozdělují takto:

- Výchova starořímská – 800 př. n. l – 510 př. n. l.
- Výchova v období republiky – 510 př. n. l. – 31 př. n. l.
- Výchova v období císařství – 31 př. n. l. – 476 n. l.
- Výchova po rozpadu římské říše – od roku 476 n. l. do vzniku středověkých států.<sup>31</sup>

### 2.1 POSTAVENÍ DÍTĚTE VE STAROVĚKÉM ŘÍMĚ

Postavení dítěte ve starověkém Římě záleželo na jeho otci. Ten také určoval, zdali dítě bude žít. Pokud jej zvedl na kolena, uznal jeho právo na život. Postižené, nebo jinak nemocné dítě bylo předurčeno ke smutnému osudu. Stejný osud mohl potkat i dítě zdravé, pokud už rodina nebyla schopna další dítě uživit.

Podle zákona, dítě, které se narodilo v manželství, patřilo do moci otce. V případě rozvodu zůstávalo nadále v jeho moci. Pokud otec zemřel, dítě bylo prohlášeno sirotkem a byl mu ustanoven poručník, se kterým mohl sdílet domácnost. Dělo se tak i přesto, že matka stále žila, jelikož žena neměla samostatně právo rozhodovat o sobě a dítěti. Děti narozené svobodné matce získaly její jméno, ale zůstaly bez jakýkoliv práv.<sup>32</sup>

I přesto porod dítěte byla radostná událost, která byla završena po devíti dnech obřadem očisty, během kterého bylo dítě pojmenováno. Zároveň obdrželo kovové pouzdro (bulla), ve kterém byl schovaný amulet, který měl dítě ochraňovat proti všemu

---

<sup>31</sup> VACÍNOVÁ, T. *Dějiny vzdělávání od Antiky po Komenského*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009, s. 42. ISBN 978-80-86723-74-7.

<sup>32</sup> ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím*. 1. vyd. Praha: Slovart, 2012, s. 374. ISBN 978-80-7391-579-7.

zlu. Tento amulet dítě nosilo do té doby, dokud nebylo prohlášeno za dospělé. První rok života bylo dítě svěřováno kojné (nutrices). Všeobecně byl více preferován chlapec než děvče, protože syn byl považován za novou pracovní sílu.<sup>33</sup>

Pokud se jako první narodil syn, dostával zpravidla jméno po svém otci. Ve starých dobách bylo zvykem mít dvě jména, od roku 45 př. n. l. bylo zákonem J. Caesara nařízeno udělovat tři jména.

První bylo osobní jméno (praenomen), druhé rodové jméno (nomen gentile) a třetí rodinné jméno (cognomen). Výběr jmen nebyl příliš pestrý. Nejčastěji se jako osobní jména užívala: Aulus, Gaius, Gnaeus, Decimus, Lucius, Marcus, Publius, Quintus, Sextus, Tiberius a Titus.

Nomen gentile bylo označení rodové příslušnosti, díky níž bylo snadné zjistit původ. Římsko-latinské rody mají ve jméně koncovku – ius, etruské koncovku – as nebo – a.

Cognomen, neboli v dnešní době příjmení, většinou vypovídalo o nějaké tělesné vlastnosti. Cato – mazaný, Nero – silný, Sulla – světlavý, nebo Crassus – tlustý.

U dívek se užívalo rodové jméno ve tvaru ženského rodu, například Claudia a Iulia. Více děvčat v rodině se rozlišovalo pořadovým číslem, například třetí dcera si ke jménu připojovala Tertia.<sup>34</sup>

## 2.2 POČÁTKY VÝCHOVY A VZDĚLÁVÁNÍ

Starořímská výchova se datuje v období předřímském a v období královském. V tomto období se nejvíce projevuje praktická stránka římské výchovy. Ctí se vojenská zdatnost a poslušnost k vlasti i rodičům.

Jak již bylo popsáno v první kapitole, před založením Říma vznikaly na jeho území malé osady, které obývali primitivní zemědělci. Kromě péče o vlastní obživu, byla jejich další starostí obrana před okolními kmeny.

Chlapci i děvčata byli vedeni k zemědělským pracím, ale nevyhýbal se jim ani trénink v ovládání zbraní. Otec měl vyživovací funkci a učil děti jezdit na koni a používat zbraně. Matka měla na starost naučit děti základy psaní, počítání, čtení

---

<sup>33</sup> ÜRÖGDI, G. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 126. ISBN 602-21-875.

<sup>34</sup> Tamtéž, s. 128.

a zpěv náboženských písní. Jednalo se o velice přísnou výuku, kdy měla děvčata stejné možnosti jako chlapci.<sup>35</sup>

## 2.3 VÝCHOVA A VZDĚLÁVÁNÍ V OBDOBÍ ŘÍMSKÉ REPUBLIKY

Základy vzdělání a výchovy dostávalo dítě ve své rodině. Za první učitele můžeme nadále považovat otce a matku, v případě více bohatých občanů to byla chůva, případně paedagogus. Toto označení představuje otroka, často řeckého původu, jež byl zaměstnán jako vychovatel dětí.

Kázeň musela být stejná jako u vojáka. K udržení pořádku se užívala hůl i metla a to velmi často.

Celá římská říše se mohla pyšnit velkým množstvím soukromých i obecních škol, které byly podporovány jak městy, tak císaři. Poskytované vzdělání bylo rozmanité a dostupné nejširší vrstvě obyvatel. Získané vzdělání přispívalo k rozvoji kultury a uchování římských tradic. V 3. st. př. n. l. se v Římě stává oblíbené vše řecké, tedy i styl vzdělávání.<sup>36</sup>

Do popředí se dostává helénistický systém, tedy trojstupňové vzdělávání, které umožnilo zvládnout počítání, psaní a čtení. Lépe materiálně a finančně zajištěným vrstvám obyvatelstva bylo umožněno dosáhnout vědomostí v oborech, vhodných pro svobodného občana. Jednalo se však často jen povrchní znalosti, které nezasahovaly do dostatečné hloubky.

Mezi předměty, které byly pokládány Římany za svobodné, patřily:

- gramatika
- rétorika
- dialektika (logika)
- aritmetika
- geometrie
- právo

---

<sup>35</sup> VACÍNOVÁ, T. *Dějiny vzdělávání od Antiky po Komenského*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009, s. 44. ISBN 978-80-86723-74-7.

<sup>36</sup> Tamtéž, s. 45 -46.

- astronomie
- hudba

Třístupňové vzdělání se dělilo následovně:

#### **a) Základní vzdělání 7 - 12 let**

Bylo poskytováno školou elementární. Skupina byla vedena littariusem, nebo ludi magistrem. Škola samotná se na základě toho nazývala ludus litterarius. Jednalo se o soukromé školy pro děti bohatých rodičů. Učit se mohlo kdekoli, na každém volném prostranství, nebo na rozcestí – in triviis. Odtud vzešel název triviální škola. Náplní výuky bylo psaní, čtení, počty a římské zákony dvanácti desek - leges duodecim tabularum. Učebnice neexistovaly, děti se učily dle nápisů na budovách a z vyprávění učitelů, kteří jim přednášeli o slavných Římanech a bitvách. Psát se děti učily na destičkách pokrytých voskem, do kterých se zapisovalo rydlem. Cílem bylo vychovat hrdého římského občana – civis romanum sum, což v překladu znamená, jsem římský občan. Pro děvčata absolvováním elementární školy vzdělání končilo.<sup>37</sup>

#### **b) Střední vzdělání 12 – 16 let**

Toto vzdělání bylo zváno gramatické a bylo vedeno gramatikem (grammaticus). Střední vzdělání bylo určeno pro děti bohatších plebejců. Základem výuky byla četba a jeho následný výklad. Do repertoáru patřila díla od Homéra, později od Vergilia a Ovidia. Pro čtení těchto knih bylo potřebné ovládat latinu a řečtinu, která byla taktéž vyučována. Za domácí úkoly museli žáci skládat krátké básně, nebo procvičovat hru na drnkací nástroje. Co se týkalo sportovního vyžití, nechyběla tělesná výchova. Římská mládež zpevňovala své svalstvo při atletice a zápasech. Koncentraci a přesnou mušku trénovali hodem oštěpem a diskem.<sup>38</sup>

#### **c) Rétorské vzdělání**

Nejvyššího vzdělání bylo možné dosáhnout u rétora (rhetor). Zprvu se jednalo výhradně o řecké školy. Okolo roku 90 př. n. l. založil Lucius Plotius Gallus v Římě první latinskou školu, jejíž studenti si své znalosti rozšiřovali cestami po cizině. Jednalo se zejména o Řecko a Malou Asii. Snahou rétorské školy, bylo vychovat schopné úředníky a soudce.

<sup>37</sup> ÜRÖGDI, G. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 133. ISBN 602-21-875.

<sup>38</sup> ÜRÖGDI, G. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 134. ISBN 602-21-875.

Náplní studia nebyla pouze rétorika, ale řečník musel mít všeobecné vzdělání, aby mohl v každé situaci pohotově zareagovat. Bylo bezpodmínečně nutné, orientovat se ve filozofii a literatuře. Stranou nezůstávala ani hudba a matematické vědy.

Jakmile se z hochy stal mladý muž, uspořádala pro něj rodina malou slavnost. Dětská, purpurem lemovaná toga (toga praetexta), byla nahrazena bílou, značící svobodného občana (toga virilis). Zajímavostí je, že stejnou togu jako nepnoletí chlapci, nosili také vysocí hodnostáři. Po výměně oděvu se celá rodina odebrala na Forum, kde byl představen nový římský občan.

Co se týče dívek, po absolvování základního vzdělání jejich studium končilo. Dívky poté začaly pracovat v domácnosti.

## **2.4 VÝCHOVA A VZDĚLÁVÁNÍ V OBDOBÍ ŘÍMSKÉHO CÍSAŘSTVÍ**

V době císařství pokračuje stejný systém školství jako v období republiky. Je zde malý rozdíl v tom, že se do popředí dostává stále více řecká kultura.

V elementárních školách se dál učí základům psaní, čtení a počítání. Gramatické školy se rozdělují na dvě větve, řeckou a latinskou. Rozlehlá říše potřebuje velké množství úředníků, proto také stoupá poptávka po rétorském vzdělávání. Na druhou stranu upadá zájem o sport.

Novinkou je zakládání specializovaných škol zaměřených na medicínu, architekturu, nebo právo. Z těchto škol se později stávají první středověké univerzity. Ve 2. století n. l. zakládá císař Hadrianus, vyznavač řecké kultury, vysokou školu Athenaeum. Název si můžeme vyložit jako poctu městu Atheny, ale také se v něm může odrážet jméno řecké bohyně moudrosti. Přednášela se zde filozofie, právo, literatura a rétorika. Studovat se mohlo v latinském i v řeckém jazyce.

Rozvíjí se nedůvěra v soukromé školství. Pokusy o otevření soukromé školy jsou trestány jako zločin proti státu. Impérium, ve snaze mít kontrolu nad vzděláváním, zakládá úřad magistrum studiuorum, čili předchůdce dnešních ministerstev školství.

Učitel se tedy stal úředníkem a v žebříčku váženosti postupoval směrem vzhůru. Z tohoto postavení pramenilo mnoho výhod, například osvobození od daní, vojenské služby a důchody pro staré učitele.<sup>39</sup>

## 2.5 VÝVOJ PSANÍ

V období raných římských dějin se na území Itálie hovořilo mnoha dialekty, především indoevropského původu. Latinské písmo vzniklo v 7. – 5. st. př. n. l. a vědci se domnívají, že se postupně vyvinulo ze západořeckého písma.

Latina tvořila špičku jazyků italické indoevropské jazykové skupiny. Rozrůstáním Říma a jeho územím se rozšiřovala také latina, která byla postupně přijata za úřední jazyk ve většině částí západní Evropy. Ve východních částech Říma ale nadále převládala řečtina. Mnoho knih bylo napsáno v řečtině a i Římané se tomuto jazyku vyučovali.

Etapy vývoje římského písma byly následující:

- archaické období (8. – 2. st. př. n. l.)
- období římské (1. st. př. n. l. – 4. století n. l.)
- období raného středověku (5. – 12. st. n. l.)
- období středověké (13. – 15. st. n. l.)
- období novověké (od 16. st. dodnes)

### 2.5.1 PSACÍ POTŘEBY

Nejrozšířenějším psacím materiálem užívaným v období antiky byl papyrus, který se vyráběl z dužiny šáchoru. Ten se rozřezal na tenké proužky, které se pokládaly podélně a příčně na sebe. Tlakem se potom vrstvy spojily a díky přírodnímu lepidlu, které rostlina obsahuje, vrstvy držely pospolu. Po tomto procesu následovalo sušení a případné obroušení povrchu a odkrojení nerovných okrajů.

Zpravidla se psalo na stranu s podélnými vlákny, zvanou recto. Výjimkou nebyl ani popis druhé strany, zvanou verso. Jednalo se o poměrně velké listy, které měly rozměr 0,4 m do šířky a 0,23 m do délky. Kratší strany se k sobě lepily, aby se docílilo

---

<sup>39</sup> VACÍNOVÁ, T. *Dějiny vzdělávání od Antiky po Komenského*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009, s. 54-56. ISBN 978-80-86723-74-7.

vzniku dlouhých svitků. Na svitky se psalo do kolmých sloupců, mezi nimiž byla mezera. Při práci se svitkem, jej písař pravou rukou odvíjel a levou rukou zavínoval. Na konci byl někdy připevněný váleček ze dřeva – umbilicus. Dalším využívaným psacím materiálem byl pergamen, vyráběný z kůže hovězího dobytka, ovčí, nebo koz.

Inkoust používaný k psaní byl připravován z klovatiny, vody a uhelných sazí, uchovávaný v kalamářích. K psaní se používala pera z rákosy se seříznutou špičkou.

Za předchůdce knih můžeme pokládat tzv. kodexy, neboli svázané složené listy papyru nebo pergamenu, opatřené dřevěnými deskami. Od roku 509 př. n. l. vznikají knihy psané na lněném plátně. Jednalo se o seznamy městských úředníků v Římě, které jsou známy pod názvem libri lintei.<sup>40</sup>

Dále se používaly psací tabulky, které měly několik forem. První z nich, byla vyráběna z kůry stromů, nebo tenkých plátků dřeva. Tyto tabulky byly popisovány perem s inkoustem. Dřevěné tabulky mohly být svazovány do svazků po několika destičkách. Jelikož inkoust na dřevě neměl takovou trvanlivost, využívalo se na psaní důležitějších zpráv dřevěných desek potažených vrstvou vosku, do kterých se písmo vyrývalo stílem. Kdy a kde tyto tabulky poprvé vznikly, se přesně neví.

První voskové tabulky byly nalezené v 3. st. př. n. l. v Egyptě a jsou údajně řeckým vynálezem. Nejstarší tabulka s etruským písmem pochází ze 7. st. př. n. l. Římané tyto desky nazývali *cerae*, *tabulae* nebo *tabellae*. K psaní sloužil speciální kovový nástroj *stilus*, který měl na konci hrot a na druhém konci byl plochý. Hrotem se do vosku ryla písmena a plochý konec sloužil k případnému mazání textu. Vosk, jako poměrně měkká hmota, neměl díky vyšším teplotám podnebí žádnou dlouhodobou trvanlivost. Mohl být tedy používán jen na zaznamenávání krátkých oznámení, početních záznamů, nebo k výuce dětí. Přestože trvanlivost zápisu byla omezená, často se tabulky využívaly k psaní řečnických cvičení a k rychlému zaznamenání přednášek rétorů. K zapisování byli určeni písaři zvaní *scribae cerarii*.<sup>41</sup>

---

<sup>40</sup> ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*. Praha: Svoboda, 1968. s. 19-21.

<sup>41</sup> HÚŠČAVA, A. *Dejiny a vývoj nášho písma*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1951. s. 52.

## 2.6 ŘÍMSKÉ KNIHOVNY

Původ prvních knihoven je spjat s Řeky. Byli to právě Řekové, kteří se zasloužili o vznik těchto budov, které se staly pro budoucí generace nenahraditelnými.

Nejprve byly knihovny pouze soukromé, až později se staly veřejnými. Za nejznámější knihovnu lze pokládat tu v Alexandrii. Tato knihovna byla založena již ve 3. století před naším letopočtem na příkaz Ptolemaia I.<sup>42</sup> Knihovna byla tvořena obdivuhodným počtem knih, dosahujícím v době největší slávy okolo 700 000 svazků.

Knihovny byly u Římanů velice oblíbené a Římané je ve svém životě využívali zcela běžně. Dle informací obsažených v dobových spisech, bylo vlastnictví knihovny přáním nejednoho bohatého muže. Knihovny v soukromém vlastnictví většinou obsahovaly knihy získané během válečných tažení jako válečná kořist. Například Lucius Aemilius Paulus Macedonicus,<sup>43</sup> si ponechal knihy patřící makedonskému králi Perseovi. Dalším mužem, který přinášel Římu knižní bohatství, byl Lucius Licinius Lucullus.<sup>44</sup> Toto jméno je dobře známé ve spojení s dobrým jídlem. Tzv. lucullské hody jsou synonymem pro nákladné a luxusní hodování. Lucullus nebyl jen labužníkem. Dalším jeho povahovým rysem byla láska k četbě. Při svém tažení proti Mithradatovi VI., nechal odvézt veškerý jeho knižní majetek do Itálie. Jméno, kterým disponoval, patřilo k největším ve starověku. Mohl si tedy dovolit obohatit knihovnu o další knižní přírůstky a později celou knihovnu zpřístupnil učené veřejnosti.<sup>45</sup>

Mezi další slavné muže, kteří zamýšleli zřízení knihoven, byl i Caesar. Knihovna, kterou Caesar plánoval zřídit, měla být tvořena literaturou latinskou, ale také literaturou řeckou. O správcovství se měl postarat Varro, jeden z nejvzdělanějších římských učenců. Varro byl to básník, právník, filolog a zeměpisec. Napsal neuvěřitelných 620 děl o nepřeberném množství témat. Mezi dochovanými spisy se nachází díla o dějinách, zemědělství nebo latinské gramatice.

Nicméně k založení knihovny se Caesar nedostal, neboť jeho plány zmařila smrt. První knihovna, založená za vlády Augusta, měla za zakládajícího člena Asiniuse Polia, Caesarova blízkého přítele. Knihovna byla umístěna u Chrámu bohyně Svobody

---

<sup>42</sup> Narozen 367 př. n. l., zemřel 283 př. n. l. Makedonský generál Alexandra Velikého, vládce Egyptu a zakladatel ptolemaiovské dynastie. Pokračovatelkou dynastie byla také Kleopatra.

<sup>43</sup> Římský vojevůdce a politik.

<sup>44</sup> Římský vojevůdce a konzul.

<sup>45</sup> EKSCHMITT, W. *Paměť národů: hieroglyfy, písmo a písemné nálezy na hliněných tabulkách, papyrech a pergamenech*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1974. s. 214.

(Atrium Libertatis) a obsahovala latinské a řecké svazky. Knihovna obsahovala typickou antickou výzdobu včetně sochy Varra.

Augustova doba přála vzniku knihoven a knihovnictví. V tomto období vznikla Octavianská knihovna na Martově poli a další knihovna na Palatinu. Zde nechal Augustus postavit Apollonův chrám, v jehož sousedství byla jedna latinská a jedna řecká knihovna, známá jako Bibliotheca Palatina.<sup>46</sup>

V pozdějším období císařské knihovny, nelze opomenout Traianovu knihovnu Ulpia, jejíž oficiální název zní Bibliotheca Divi Traiani. Tato byla založena Traianem v roce 114 n. l. při Caesarově chrámu na Traianském náměstí. Stavba byla tvořena dvěmi obdélníkovými místnostmi, kdy v jedné byla literatura latinská a v druhé řecká.<sup>47</sup>

## 2.7 ŘÍMSKÁ ARMÁDA

Snad žádná jiná armáda v lidské historii a historii válečnictví nejtíží představivost badatelů, historiků, ale mnohdy i laické veřejnosti tak silně, jako armáda antického Říma. Studium římské bojové taktiky, výchovy a vzdělávání vojáků i důstojníků je stále v zájmu badatelů a historiků. Historicky vzato se žádná armáda v lidské historii nemůže srovnávat s dlouhověkostí a profesionalitou antické římské armády. Pokud budeme brát v potaz i armádu Byzantské říše, která po pádu Západořímské říše nesla jako její přímý pokračovatel i mnoho prvků původní římské antické armády, existoval odkaz původní antické římské armády více než 2206 let. Je faktem, že Řím se stal hegemonek antického světa především díky své armádě – legiím. Římská antická armáda položila základy západní vojenské tradice. Doktríny, která římská armáda praktikovala, cvičila a vyučovala své vojáky – legionáře, byly hlavní inspirací pro vznik a znovuzrození profesionálních armád novověku.

Základy vzniku samostatné římské armády se dle dostupných informací datují v 6. st. př. n. l., kdy římský král Servius Tullius reorganizoval federaci kmenů, které obývaly území dnešního Apeninského poloostrova. Jednalo se o kmeny Latinů, Etrusků a Římanů. Každý ze shora uvedených kmenů dodal do armády tisíc mužů a tři sta jezdců, kteří dohromady tvořili armádní uskupení, které se nazývalo legie.

---

<sup>46</sup> ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2012. s. 229. ISBN 978-80-7391-579-7.

<sup>47</sup> Tamtéž, s. 230.

Český název legie je odvozen od latinského slova legio, které lze vyložit ve smyslu slova vojenské odvody. Slovo legio je odvozeno od slova legere, jehož význam lze vyložit jako vybírat, odvádět a shromažďovat.<sup>48</sup>

### 2.7.1 ŽIVOT V ARMÁDĚ

Když v 6. st. př. n. l. král Servius Tullius reorganizoval federaci italských kmenů do jednotného společenství, dělily se typy vojenských jednotek podle míry bohatství jednotlivých občanů, než jak bylo dříve, podle kmenového původu. Král Tullius rozdělil obyvatele do pěti majetkových tříd. Základ římské armády byla pěchota. Římská armáda měla rovněž jezdeckvo, které bylo rekrutováno pouze z nejbohatších rodin občanů. Celá legie měla v době království celkem 3000 pěších vojáků, kteří byli jádrem armády a 300 jezdců.<sup>49</sup>

Počátek dalšího vývoje a reformy římských legií měl svůj počátek v porážkách, které římská armáda, doposud vyzbrojena a bojující v řeckém stylu utrpěla od svých protivníků. Počátkem 3. st. př. n. l. se tak doposud římská falanga reorganizovala v již typické legie. Legie se začala členit na menší, pohyblivější jednotky a vzrostla úloha nižších důstojníků. V typické legii 3. st. př. n. l. zůstalo stále zachováno členění podle výše majetku jednotlivých občanů. Do prvních linií byli umísťováni nejmladší, nejméně zkušení a nejchudší vojáci, do zadních ti nejlépe vyzbrojení, starší a zkušení vojáci. V takto uspořádané armádě se již poprvé začal uplatňovat systém střídání linií a organizovaného ústupu, jehož úspěšné provedení vyžadovalo důslednou výchovu a výcvik vojáků.<sup>50</sup>

Po střetu římských legií s rychlými a obratnými kartáginskými armádami, během punských válek, římské legie prošly dalšími reformami. V této době se od každého římského muže očekávalo, že bude vykonávat vojenskou službu po dobu šestnácti let a to až do věku 46 let, ke které nastupoval v době války. V případě potřeby mohla být doba vojenské služby prodloužena na 20 let. Struktura římské branné moci se v tu dobu měnila. Vojáci již dostávali pravidelný plat a římská armáda začala poprvé

---

<sup>48</sup> PETERSON, D. *Římské legie*. Praha: Miroslav Sobotka fighters publications, 2006. s. 6- 7. ISBN 80-86977-05-6.

<sup>49</sup> ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2012. s. 52. ISBN 978-80-7391-579-7.

<sup>50</sup> ANGLIM, S. a kol. *Bojové techniky starověkého světa*. Praha: DEUS, 2006. s. 41- 42. ISBN 80-86215-88-1.

připomínat moderní profesionální armádu, než armádu odvedenců. Protože Řím byl v době 3. a 4. st. př. n. l. často ve válečném stavu, stávali se z mnoha legionářů de facto vojáci z povolání. Legionářům tak byly poskytovány častější úlevy z majetkových odvodů a po několika porážkách, které Řím utrpěl od kartáginců, byli ke službě v armádě povoláni rolníci a dokonce i otroci. V tuto dobu měla římská legie 4200 – 5000 mužů.<sup>51</sup>

Taktické možnosti legie a výcvik vojáků se nadále zlepšoval a zintenzivňoval. Římané začali vítězit nad svými nepřáteli na všech frontách a to zejména díky organizaci legií v kombinaci s bojovým výcvikem vojáků, který umožňoval rychlou reakci na povely důstojníků a přizpůsobovat se aktuálnímu vývoji situace na bojišti. Styl velení byl v tu dobu tolerantní k projevům iniciativy. Kolem roku 100 př. n. l. byli již legionáři odvedenci z řad běžných občanů a legie byly proměněny ve stálé a číslované formace, které byly předzvěstí moderních armád. Největší zásluhu na přeměnu starého typu římské legie na moderní a profesionální armádu měl Gaius Marius, šestinásobný římský konzul. Legie byly v Marově době stále založeny na odvodu římských majetných občanů, kteří sloužili po dobu šesti let. Protože byl Řím de facto trvale ve válečném stavu, bylo omezení vojenské služby pro některé občany dočasně zrušeno. Stát začal postupně poskytovat oblečení, výstroj, výzbroj i chudým odvedencům. To vedlo ke standardizaci zbraní a výstroje legionářů.<sup>52</sup>

Občan, který chtěl dobrovolně vstoupit do legie, se musel přihlásit k rekrutaci. Náborový komisař mohl mít námitky proti přijetí pekařů, tkalců, nebo hospodských. Nejčastější věkové rozpětí při vstupu do armády bylo 17 – 22 let.<sup>53</sup> Po úspěšné rekrutaci byl občan - legionář zapsán do vojenské matriky, byla mu přidělena vojenská jednotka, místo jeho služby a zařazení, při kterém se bral ohled na jeho předchozí vzdělání. Po zapsání do matriky následovala přísaha, v které voják sliboval věrnost. Následoval několika měsíční výcvik, při jehož úspěšném absolvování byl legionář odeslán ke své legii. Cílem bylo osvojit si vojenské a pracovní dovednosti, naučení se režimu, kázni a odříkání. Výcvik byl zaměřen na hbitost, vytrvalost, fyzickou sílu,

---

<sup>51</sup> ANGLIM, S. a kol. *Bojové techniky starověkého světa*. Praha: DEUS, 2006. s. 43. ISBN 80-86215-88-1.

<sup>52</sup> ANGLIM, S. a kol. *Bojové techniky starověkého světa*. Praha: DEUS, 2006. s. 53- 54. ISBN 80-86215-88-1.

<sup>53</sup> HOŠEK, R. a MAREK, V. *Řím Marka Aurelia*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. s. 187. ISBN 80-204-0083-4.

rychlou reakci na rozkazy a zvládnutí boje. Jeho náplň a náročnost se zvyšovala postupně.<sup>54</sup>

Samotný výcvik probíhal po dobu sedmi dnů a zahrnoval běh v plné zbroji, čištění zbraní a nácvik boje se zbraněmi. K tomuto účelu se užívalo dřevěných maket, aby se předcházelo případným zraněním při výcviku legionářů. Základem výcviku legionářů byl především pochod. Důvodem bylo nutné zajištění mobility převážně pěších legií. Legionáři museli do měsíce absolvovat nejméně tři třicetikilometrové pochody a polovinu této trasy museli zvládnout poklusem. Mezi tehdejší vojenské výcvikové normy patřilo ujít zmíněnou třicetikilometrovou vzdálenost za pět hodin, nebo zrychleným pochodem 36 km za stejnou dobu. To vše musel legionář absolvovat plně vyzbrojený a vystrojený, kdy s sebou a na sobě nesl až třicet kilogramů zátěže.<sup>55</sup>

Dalším důležitým prvkem výcviku římských legionářů byly ženijní práce, kdy se legionáři učili budovat opevněné tábory a jiné fortifikace dle rozkazů a plánů velitelů. Součástí výcviku římských legionářů bylo i plavání a jízda na koni. Každý voják v římské armádě, ať už se jednalo o řadového legionáře nebo důstojníka, musel jízdu na koni ovládat a umět na koně nasedat z obou stran v plné výstroji. Další část výcviku byla zaměřená na dovednosti při používání zbraní. Nepřítele nejprve znázorňoval cvičný dřevěný kůl, který byl vysoký jako běžný člověk. Legionář se učil zasazovat do kůlu rány mečem a později na něj cvičil i hod oštěpem nebo kopím. Zmíněný dřevěný kůl byl po několika lekcích nahrazen živým legionářem, vyzbrojeným rovněž dřevěnými maketami zbraní. Legionář – nováček si také musel zvyknout na vřavu a křik v bitvě. Proto se uskutečňovala cvičná střetnutí velkých skupin legionářů, ve kterých byly rovněž používány dřevěné makety zbraní, tedy mečů a kopí. Mezi poslední dovednosti, které legionáři museli alespoň částečně ovládat, patřilo psaní, čtení a počítání. Průběžně byly získané dovednosti přezkušovány a vyhodnocovány důstojníky.<sup>56</sup>

---

<sup>54</sup> HOŠEK, R. a MAREK, V. *Řím Marka Aurelia*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. s. 188. ISBN 80-204-0083-4.

<sup>55</sup> Tamtéž, s. 188.

<sup>56</sup> HOŠEK, R. a MAREK, V. *Řím Marka Aurelia*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. s. 189-190. ISBN 80-204-0083-4.

## 2.8 SPORT A ZÁBAVA

Na rozdíl od Řeků, pro Římany neznamenal sport z hlavní části jen zdokonalování těla a ducha, ale věnovali se mu i za účelem zábavy a rovněž pro zvyšování tělesné kondice. Sport byl pro Římany jedna ze složek vzdělávání.

Římané se učili ovládat plavecké umění. K dalším oblíbeným sportům patřila jízda na koni, běh a šerm. Římané si oblíbili i starověké posilovny, ve kterých zdokonalovali svá těla zvedáním těžkých břemen a činek.<sup>57</sup>

### 2.8.1 ZÁVODY KOŇSKÝCH SPŘEŽENÍ – ŠKOLA VOZATAJŮ

K nejstarší zábavě Římanů patřily závody koňských spřežení. V Římě existovaly čtyři vozatajské školy, které se dělily podle barev na bílé, červené, zelené a modré. Vozatajové byli oděni do barvy, která zastupovala jejich vozatajskou školu.<sup>58</sup>

Dějištěm těchto závodů byl Cirkus Maximus. Stadion byl umístěn mezi Palatinem a Aventinem. Jeho rozloha byla 600x200 m a celý obvod stadionu byl tvořen arkádami obloženými mramorem. Sedadla na stadionu byla kamenná a dřevěná. Kamenná sedadla byla určena pro bohatší návštěvníky stadionu. Celková kapacita stadionu byla kolem 250 000 diváků.<sup>59</sup>

V úvodu her probíhala přehlídka koní spojená s akrobacií, ta však nebyla tolik oblíbená jako samotný závod, při kterém bylo možné vsadit na možného vítěze závodu. Kromě dvojspřeží (bigae) mohlo závodit také trojspřeží (trigae) a čtyřspřeží (quadrigae).

Odměnou pro vítěze byla palmová ratolest a peníze. Úspěšným závodníkům se dostávalo slávy a bohatství. Jejich podobizna byla zaznamenávána prostřednictvím soch a maleb. Stejně jako v případě gladiátorů, i zde se jednalo převážně o otroky. Pokud tito otroci dosáhli úspěchu, svůj doposud útrapný a nuzný život proměnili v život plný bohatství a slávy. Nebylo to ale zadarmo. Otroky čekala námaha a tvrdý výcvik na cvičištích, který trval několik let. Výcvik otroků začínal mnohdy už v jejich mládí.<sup>60</sup>

---

<sup>57</sup> HOŠEK, R. a MAREK, V. *Řím Marka Aurelia*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. s. 174. ISBN 80-204-0083-4.

<sup>58</sup> ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2012. s. 382. ISBN 978-80-7391-579-7.

<sup>59</sup> HOŠEK, R. a MAREK, V. *Řím Marka Aurelia*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. s. 165. ISBN 80-204-0083-4.

<sup>60</sup> HOŠEK, R. a MAREK, V. *Řím Marka Aurelia*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. s. 166. ISBN 80-204-0083-4.

### 2.8.2 GLADIÁTORSKÉ ZÁPASY – ŠKOLA GLADIÁTORŮ

Další velmi oblíbenou zábavou Římanů byly zápasy gladiátorů. Občanům Říma nečinilo žádné potíže sledovat souboje na život a na smrt, které byly doprovázeny krví a mrtvolami. Tato zábava byla Římany převzata od Etrusků.

Školy gladiátorů - ludi gladiatorii, bývaly umístěny většinou v několikapatrových budovách s rozlehlým cvičišťem. Každý gladiátor měl svoji malou místnost, kde přespával. Více honosné bydlení měli pouze cvičitelé a lékaři. Škola měla kromě pokojů také svoji zbrojnici, skladiště zbraní, kuchyň a vězení.<sup>61</sup>

Stejně jako u vojáků, i u gladiátorů byla vyžadována přísná disciplína a kázeň. Pokud gladiátor neuposlechl příkazy, mohl být potrestán různými tresty včetně tělesných. Gladiátoři se během svého výcviku a života věnovali především tréninku aspánku. Jejich potravu tvořila většinou fazolová kaše, která měla podporovat růst svalstva.

Trénink gladiátorů spočíval mimo jiné v šermování dřevěnou maketou zbraně, kterou později vystřídala zbraň železná. Výcvik gladiátora trval několik let. Po absolvování výcviku se gladiátor mohl účastnit her.<sup>62</sup>

V aréně neprobíhal souboj jen mezi dvěma gladiátory, občas byla do arény vpuštěna divoká zvěř. Buď bojoval člověk proti zvířeti, nebo zvíře proti zvířeti. Snahou organizátorů her bylo dopravit do Říma co nejvíce cizokrajné a exotické zvěře, která by nejlépe nalákala nové diváky.<sup>63</sup>

Existovalo několik typů gladiátorů podle stylu boje, výzbroje a výstroje:

- a) Eques – jednalo se o gladiátory, kteří zápas zahajovali na koni. Mezi jejich zbraně patřil oštěp a meč. Chránili se přilbou, štítem a brněním.
- b) Mirmillo – tento byl oděn do bederní roušky, končetiny chránil bandážemi nebo brněním a na hlavě měl přilbu. Jako zbraň používal meč.
- c) Thraex – vlastnil prošívané holenice, čtvercový štít a zahnutý meč.

Gladiátorem se mohl stát otrok, zločinec, válečný zajatec, anebo dobrovolník. V případě, kdy gladiátora zabilo zvíře, skončilo jeho tělo jako zvířecí potrava, nebo bylo vhozeno do řeky Tiberu. Gladiátor, kterého usmrtil lidský protivník,

---

<sup>61</sup> ÜRÖGDI, G. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 222. ISBN 602-21-875.

<sup>62</sup> HOŠEK, R., MAREK, V. *Řím Marka Aurelia*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. s. 177. ISBN 80-204-0083-4.

<sup>63</sup> ÜRÖGDI, G. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 223. ISBN 602-21-875.

byl odzbrojen a jeho tělo bylo volně pohozeno, zpopelněno, ale mohlo být také důstojně pohřbeno.<sup>64</sup>

---

<sup>64</sup> ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2012. s. 382. ISBN 978-80-7391-579-7.

### 3 VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI

#### 3.1 MARCUS PORCIUS CATO

Marcus Porcius Cato byl římský politik, spisovatel, řečník a voják. Během 3. punské války přispěl ke zničení Kartága. Marcus Porcius Cato se do dějin zapsal mimo jiné i rčením: „*Ceterum censeo Carthaginem esse delendam.*“ Toto rčení v překladu znamená: „*Ostatně soudím, že Kartágo musí být zničeno.*“ Cato měl syna Marcuse Porciuse Cata Uticensise, který se do dějin zapsal jako římský vojevůdce a velký odpůrce Caesara.

Cato jako první začal psát historické texty v latině. Až do jeho doby byla jazykem dějepisců řečtina. Z Catovi tvorby je významný spis *Origines*, který v sedmi knihách pojednává o vzniku Říma a popisuje dějiny válek. Cato tvořil i prozaickou tvorbu. Mezi ní patří nejstarší latinské prozaické dílo *Text De Agri Cultura*, *O zemědělství*.<sup>65</sup>

Dílo *O zemědělství*, lze považovat za příručku pro každodenní život tehdejšího římského občana. Obsahuje návod jak sklízet olivy, čím hnojit pole, nebo jak se starat o otroky. Těm je věnována následující ukázka:

„*Kolik jídla dávat otrokům? Těm, kteří pracují na poli, dávej v zimě 4 modia<sup>66</sup> pšenice a v létě 4 a ½ pšenice. Správci, správcové, dozorcí a ovčákovi dávej 3 modia. Otrokům v poutech dávej 4 libry chleba<sup>67</sup>, jakmile začnou okopávat vinice, 5 liber chleba denně a to tak dlouho, než začnou zrát fíky. Potom to omez na 4 libry. Kolik vína dávat otrokům? Po vinobraní ať pijí po 3 měsíce stáčené víno.*“<sup>68</sup>

---

<sup>65</sup> ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2012. s. 239. ISBN 978-80-7391-579-7.

<sup>66</sup> 4 modia pšenice = 35 litrů pšenice.

<sup>67</sup> 4 libry chleba = 1,3 kg chleba.

<sup>68</sup> CATO CENSORIUS, M. P. *O zemědělství*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1959. s. 70.

### 3.2 MARCUS TERENTIUS VARRO

Marcus Terentius Varro byl římský polyhistor, gramatik, spisovatel a politik, který se narodil roku 116 př. n. l. v Reate. Varro je považován za autora 620 děl, z nichž se zachovaly Tři knihy o rolnictví - *Rerum rusticarum libri III* a několik dílů knihy *O latinském jazyce*. Významná je jeho rozsáhlá, devíti dílná práce *Disciplinae*, která pojednává o gramatice, dialektice, rétorice, geometrii, aritmetice, astronomii a hudbě. Osmá a devátá kniha je věnována medicíně a architektuře. Dílo *Disciplinae* je natolik rozsáhlé a významné, že bylo využíváno v Evropě až do doby středověku jako zdroj vědomostí a poznatků, které napomáhaly ke vzdělanosti tehdejších obyvatel. Ve své výuce Varro využíval názorných ukázek a příkladů, pomocí kterých dbal na to, aby žák nebyl zahlcen vědomostmi bez užitku.<sup>69</sup>

Poté se ve středověku rozvinul tzv. vzdělávací systém *septem artes liberales*, neboli sedmero svobodných umění.

### 3.3 MARCUS TULIUS CICERO

Marcus Tullius Cicero se řadil mezi nejvýznamnější představitele pedagogické teorie v období římské republiky. Narodil se 3. ledna 106 př. n. l. v latinském Arpinu.

Ve společenském žebříčku tehdejší společnosti spadl pod jezdece. Díky podpoře svého otce, mohl Cicero i jeho bratr Quintus studovat v Římě. V té době působili v Římě již řečníci Lucius Crassus a Marcius Antonius, které Cicero s oblibou poslouchal.

Své vzdělání si Cicero rozšiřoval u řeckého rétora a teoretika řečnictví Apollonia Molona, filozofii studoval u Filona a Diodota. Samotné vzdělání však nebylo pro Cicera jeho hlavním cílem. Cicero chtěl dosáhnout vysokého postavení v politice.

Svoji kariéru Cicero začal jako obhájce na foru. Jeho vystoupení byla odvážná a nekompromisní, nechyběla dramatická gesta a emfáze. Cicerova kariéra od počátku neustále vzrůstala. Cicero především díky svému řečnickému umění a s tím spojené schopnosti ovlivnit mínění senátorů a veřejnosti rychle stoupal v žebříčku veřejných funkcí.

---

<sup>69</sup> VACÍNOVÁ, T. *Dějiny vzdělávání od Antiky po Komenského*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009, s. 47. ISBN 978-80-86723-74-7.

Cicero byl známý svým negativním postavením k demokracii. Tento svůj postoj argumentoval tím, že není nic horšího, než když lid pocítí svobodu a chce jí podřídít vše.<sup>70</sup>

I přes tyto názory je Cicero velmi oceňován pro přístup ke vzdělávání řečníků. Odmítal pouhé učení textů bez obsahu a smyslu textu a osvojování si pouhého řečnického umění. Správný řečník musí umět nejen řečnit, ale také myslet, rozumět smyslu a účelu textu a mít všeobecné vzdělání. Podmínkou bylo zvládnutí alespoň septem artes liberales.

Mezi Cicerova významná díla například patří:

- Tuskulské hovory - Tusculanea disputationes
- O nejvyšším dobru a zlu - De finibus bonorum et malorum
- O osudu - De fato
- O řečníkovi - De oratore
- O povinnostech - De officiis
- O zákonech - De legibus<sup>71</sup>

Následující ukázka z Cicerova díla O nejvyšším dobru a zlu, poukazuje na jeho lásku k vědění.

*„Jest nám tedy vrozena taková láska k poznávání a vědění, že u nikoho nemůže vzniknout pochybnost, že lidská přirozenost bývá unášena k těmto věcem, nejsouc vábena žádným ziskem. Zdaž nevidáme, jak se hoši nedají ani bitím odstrašiti od pozorování a prozkoumávání předmětů? Jak odehnáni zpět běhají? Jak se radují, že něco vědí? A s jakou radostí to vypracují jiným? Jak bývají poutáni slavnostními průvody, hrami a divadly toho druhu a proto třeba hlad a žízeň snášejí? A což zdali pak nevidíme, že milovníci krásných věd a umění, nedbajíce zdraví ani jmění, vše snášejí, jsouce okouzleni pouhým poznáváním a věděním, a největšími starostmi a námahami splácejí onu rozkoš, již pociťují při učení?“<sup>72</sup>*

---

<sup>70</sup> CICERO, M. T. *O věcech veřejných: latinsko-česky*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009. s. 10-12.

<sup>71</sup> VACÍNOVÁ, T. *Dějiny vzdělávání od Antiky po Komenského*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009, s. 48. ISBN 978-80-86723-74-7.

<sup>72</sup> CICERO, M. T. *Marka Tullia Cicerona O nejvyšším dobru a zlu knihy patery*. Praha: J. Otty, 1896, s. 168.

### 3.4 LUCIUS ANNAEUS SENECA

Lucius Annaeus Seneca byl římský politik, filozof a dramatik, narozen 4. st. př. n. l. v Cordobě v Hispánii. Svou velkou část života prožil v Římě.

Během panování císaře Caliguly se stal Seneca senátorem. Za vlády Claudia, strávil Seneca devět let ve vyhnanství na Korsice, kam byl vyhnán nejspíše vinou Claudiovi ženy Messaliny. Zpět byl Seneca povolán až na žádost Agrippiny, která si jej přála jako vychovatele pro svého syna Nerona.

V prvních pěti letech Neronovi vlády, tedy v letech 54 – 59 n. l., byl Seneca regentem a řídil státní záležitosti spolu s prefektem Burrem. Na tyranského císaře měl Seneca pozitivní vliv a snažil se mírnit jeho tyranský způsob vlády. Po smrti Agrippiny, se však vztah mezi Nerem a Senecou změnil a vyústil v obvinění Seneci za účast na spiknutí proti císaři. Seneca musel na císařův pokyn spáchat sebevraždu.<sup>73</sup>

Jako filosof Seneca propagoval stoicismus, rovnost mezi lidmi a dobré zacházení s otroky.

Seneca byl spisovatel, který ve svých dílech dával přednost krátkým a jasným větám.

K jeho nejznámějším dílům patří:

- O prozřetelnosti - De providentia
- O stálosti mudrce - De constantia sapientis
- O hněvu - De ira
- O duševním klidu - De tranquillitate animi

V listech s názvem Morální dopisy - Epistulae morales, Seneca vysvětluje, jak správně přistupovat k dětem a jak se má učitel reprezentovat, aby byl jejich příkladem.

Za jeho nejlepší dílo, ve kterém shrnul své morální a etické zásady, jsou považovány Listy Luciliovi - Epistulae morales ad Lucilium.<sup>74</sup>

---

<sup>73</sup> SVOBODA, L. a kol. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha: Academia, 1973. s. 556.

<sup>74</sup> VACÍNOVÁ, T. *Dějiny vzdělávání od Antiky po Komenského*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009, s. 55. ISBN 978-80-86723-74-7.

V pátém listu Seneca popisuje, jak má student filozofie působit na veřejnost:

*„Že vytrvale studuješ, všeho jiného si nechal a jenom o to usiluješ, aby ses každodenně učinil lepším, plně ti schvaluji a mám z toho radost. A abys pokračoval, k tomu tě nejen pobízím, nýbrž přímo tě o to prosím. Přitom ti však kladu na srdce, abys snad po způsobu těch, kterým nejde o zdokonalování, nýbrž o vzbuzení pozornosti, nedělal nic takového, co by bylo patrné na tvém zevnějšku, nebo na způsobu života. Varuj se nedbat o svůj zevnějšek, nestříhat si vlasy, mít nepěstěný vous, vyhlašovat nenávisť stříbru, stlát si na holé zemi, ale stejně se vystříhej i všeho, co vyhledává zvrácená okázalost. Dost nenávisníků má samo jméno filozofie, i když se pěstuje ve vší skromnosti, což teprve budeme-li se vyčleňovat z lidských zvyklostí? Uvnitř mějme všechno zcela odlišné, ale náš zevnějšek shoduj se s davem. Náš šat nebuď nádherný, ale také ne špinavý. Nemějme stříbrné nádobí vykládané ryzím zlatem, ale nedomnívejme se, že obejít se zela beze zlata a stříbra je známkou zvláštní střízlivosti.“<sup>75</sup>*

### 3.5 MARCUS FABIVS QVINTILIANVS

Nejproslulejším řečníkem své doby se stal Marcus Fabius Quintilianus, narozený roku 35 n. l. v Calagurris v Hispánii. Studoval v Římě a jeho učitelem rétoriky byl Domitius Afer. Kolem roku 70 n. l. byl jmenován Quintilianus císařem Vespasianem předním učitelem rétoriky s platem 100 000 sesterciů ročně.<sup>76</sup> Mezi jeho žáky patřil například i budoucí císař Hadrianus a spisovatel Plinius.<sup>77</sup>

Quintilianus je znám také jako úspěšný advokát. Po dvaceti letech jeho práce na veřejných místech odešel na odpočinek, aby mohl všechny své zkušenosti a znalosti sepsat. Ty zpracoval během následujících 2 let pod názvem Vzdělání řečníka - Institutio oratoria. Toto dvanácti svazkové dílo, není pouhou příručkou rétoriky, ale Quintilianus zde popisuje také svůj názor na školní výchovu počínaje elementárním vzděláním a mravní výchovou.

---

<sup>75</sup> SENECA. *Výbor z listů Lucilioví*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1969. s. 13-14.

<sup>76</sup> Mosazné mince. 100 sesterciů = 1 aureus - zlatá mince.

<sup>77</sup> Hadrianus byl římský císař v letech 117 až 138. Náležel k tzv. adoptivním císařům. Plinius byl autor nejvýznamnější přírodovědné encyklopedie starého Říma - Historia naturalis.

Dle Quintiliana musí řečník převzít úlohu filozofa z období klasiky. Společnost potřebuje vůdčí osobnosti, které nejsou pouze mistry slova, ale také čestní muži pevných morálních hodnot s dostatečným kvalitním vzděláním.<sup>78</sup>

Quintilianus poukazuje na výhody hromadné výuky. Žák se v kolektivu zbaví strachu z veřejného vystupování, má možnost navázat přátelství a podnítit soutěživého ducha. Hromadným způsobem výuky tak žák může překonávat vlastní hranice osobnosti a schopností. Quintilianus zastával názor, že žák má do rétorické školy přicházet již se základním všeobecným vzděláním, kdy by měl již ovládat jak latinsky tak řecký jazyk. Gramatiku považoval Quintilianus za oporu správné mluvy a dobrou interpretaci básníků. Za užitečnou pokládá také znalost hudby, která napomáhá ke správné modulaci hlasu a rytmu řeči. Znalost geometrie považoval důležitou z důvodů řešení sporů u soudů o nemovitosti a to především pozemků. Na studia rétoriky by měl žák dále navázat studiem historických věd a práv.<sup>79</sup>

U učitelů klade Quintilianus důraz na vzdělaného muže, vyžadujícího značné dovednosti a přesnosti znalostí jeho žáků. Zároveň má učitel mít empatický otcovský vztah a přihlížet na individuální schopnosti žáků. Měl by být trpělivý a vyvarovat se tělesných trestů na žácích. Quintilianus považuje ve výuce důležitou i hru a postupnou výuku od elementárních znalostí ke složitějším.<sup>80</sup>

Kromě požadavků na učitele, ve svém díle Quintilianus předkládá základy didaktiky. Vyučování má mít tato stadia:

- napodobování - imitacio
- teoretické poučení - ars
- cvičení - exercitatio

Za důležité považoval střídání látky s jeho následným procvičováním.<sup>81</sup>

Hlavní Quintilianovy pedagogické myšlenky dle Cipra znějí takto:<sup>82</sup>

---

<sup>78</sup> SROGOŇ, T. *Dejiny školstva a pedagogiky: Vysokoškolská učebnica*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986. s. 47.

<sup>79</sup> DVOŘÁKOVÁ, M. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 154. ISBN 978-80-247-5039-2.

<sup>80</sup> ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky: určeno pro posl. fak. pedagog. [Díl] 1*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 37

<sup>81</sup> Tamtéž, s. 38.

<sup>82</sup> CIPRO, M. *Průvodce dějinami výchovy*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1984. s. 75.

1. Nejtvárnější je člověk v raném věku, proto se má výuka začínat před 7. rokem dítěte.
2. Pokud chce učitel odhalit vlohy dítěte, využije jako prostředek jeho paměť a soudnost. Výhoda paměti dětí je, že si lehčeji osvojí nové poznatky a dobře pamatují poznatky staré, které musejí ale neustále cvičit.
3. Učitel má využívat napodobování. Zejména v hudební oblasti.
4. Po výuce se má dítě věnovat hře, která také napomáhá rozvoji vzdělání.
5. Cílem výchovy jsou znalosti a mravnost.
6. Výuka má být všestranná, gramatiku a rétoriku má doprovázet filozofie, dějepis, aritmetika, geometrie, astronomie a muzika. Nemá chybět ani gymnastika a herectví.
7. Pro cvičení paměti není vhodné mechanické memorování. Za účelnější vidí rozdělení obsahu do několika úseků a ty poté memorovat nahlas po částech.
8. Působením na žákovu vůli se má rozvíjet mravnost a etické jednání.
9. To, co si dítě přinese z domu, má zásadní význam pro jeho další život.
10. Veřejné školství, kdy je dítě vyučováno v kolektivu, považuje za vhodnější než individuální výuku doma.
11. Při volbě učitele, je nutné dbát na mravní bezúhonnost, oddanost a lásku k povolání.
12. Osvojení látky je možné, jen pokud jeví žák zájem. Je proto nutné, aby byl přednes zajímavý a učitel se vyvaroval strohému nudnému výkladu.
13. Učitel by měl mít schopnost si získat důvěru žáků.
14. K žákům má učitel přistupovat individuálně, ale nebýt příliš benevolentní.
15. Nemá chybět chvála, ale ani pokárání. Tělesných trestů se má učitel vyvarovat.
16. Ve výuce se má střídát metoda akroamatická, při které žáci poslouchají přednes, a erotematická, za pomocí které je veden dialog mezi učitelem a žákem.
17. Při výuce čtení se má žák naučit nejprve jednotlivá písmena, potom slabiky a nakonec celá slova.
18. Studium cizích jazyků má začínat nejprve řečtinou a později latinou.
19. Pohoršující místa mají být při čtení odstraněna. Vyučovaná látka má být přiměřená věku dítěte.

20. Zkušeni žáci se učí oceňovat umělecká díla a mají být podněcováni k vlastní tvorbě.<sup>83</sup>

### 3.6 PLUTARCH Z CHAIRONEI

Byl řecký spisovatel, historik a filozof, narozený přibližně v roce 50 n. l. Ačkoliv byl původem Řek, usadil se v Římě, kde také tvořil. Na rozdíl od Quintilliana, podporuje elementární výuku v domácím prostředí. Podle Plutarcha jsou jen rodiče zodpovědní za svoje děti a jen oni mohou zajistit jejich rozvoj. Státu přísluší postarat se o žáky ve vyšších školách, kdy už tak lehce nepodléhají demoralizujícímu vlivu okolí.

Učitele nabádá, aby používali ve výuce vhodnou a pro děti pochopitelnou literaturu. Plutarch také upozorňoval na důležitost tělesné výchovy a hygieny. Za hlavní cíle výuky považoval vedení k mírnosti a sebeovládání.<sup>84</sup>

Mezi Plutarchovi známé pedagogické spisy patří:

- Jak mají chlapci číst poezii
- Moralie
- O výchově dětí – zde je autorství sporné.<sup>85</sup>

Napsal také řadu děl, která se věnovala přírodovědě, filozofii a historii. Jeho stěžejním historickým dílem jsou Životopisy slavných Řeků a Římanů, ve kterých srovnává slavné Řeky a Římany a jejich skutky.<sup>86</sup>

V díle Hovory o lidském štěstí Plutarch píše: *„O Bohu pravil Euripides: Jen věci velikých se chápe Bůh a věci malé přenechává osudu. Já myslím, že by rozumný člověk neměl nic svěřovat osudu a nic přehlížet, ale měl by s důvěrou leccos přenechávat k vyřizování manželce, sluhům a přátelům, jako to činí vládce s dozorci, účetními a správci a sám by měl svým rozumem rozhodovat o věcech nejhlavnějších a nejdůležitějších. Jako totiž drobná písmena namáhají zrak, tak malé věci tím spíše*

---

<sup>83</sup> CIPRO, M. *Průvodce dějinami výchovy*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1984. s. 76.

<sup>84</sup> SROGOŇ, T. *Dějiny školstva a pedagogiky: Vysokoškolská učebnica*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatel'stvo, 1986. s. 48.

<sup>85</sup> Tamtéž, s. 48.

<sup>86</sup> PLÚTARCHOS a ČEŠKA, J. *Životopisy slavných Řeků a Římanů*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1967.

*namáhají a jitří a bouří hněv, jenž na sebe bere podobu špatného zvyku i při věcech vážnějších.*“<sup>87</sup>

### 3.7 POLYBIOS

Polybios byl nejvýznamnějším historikem helénismu, narozený v roce 203 př. n. l. v Megalopoli v Arkádii. Do Říma se dostal nedobrovolně, když byl Římany v roce 168 př. n. l. zajat jako rukojmí po bitvě u Pydny. Díky Polybiosově vysoké vzdělanosti, mu bylo umožněno vyučovat syny vojevůdce Paulla, který zvítězil v bitvě u Pydny.

Polybios je autorem čtyřicetisvazkového spisu Dějiny - Historiea, zahrnující období od roku 220 do roku 146 př. n. l., z kterého se dochovalo prvních pět knih.<sup>88</sup>

V prvním díle svého spisu Polybios píše toto: „*Výjimečnost mého výkladu a podivuhodnost naší doby tkví totiž v tom, že tak jako řídil osud všechny události světa jedním směrem a přiměl je, aby dospěly k jednomu a témuž cíli, může také historik předložit čtenářům v celistvém přehledu sled událostí, jimiž osud svůj záměr uskutečnil. Právě to na mě především působilo a podněcovalo mě, abych se věnoval historii a dále také to, že žádný z mých současníků se nezabýval psaním všeobecných dějin. Jinak by byl můj zájem o tuto činnost mnohem menší. Nyní pozoruji, že četní dějepisci pojednávají o jednotlivých válkách a některých jejich průvodních jevech. Nikdo se však, pokud je mi známo, nepokusil prozkoumat vcelku průběh událostí, kdy a z jakého popudu vnikly a k jakému cíli dospěly. Já jsem považoval za zcela nezbytné neopomenout a neponechat bez povšimnutí tento vynikající a velice prospěšný zásah.*“<sup>89</sup>

### 3.8 TACITUS

Tacitus byl to římský právník, historik a senátor, narozený 55 n. l. provincii Galia Narbonensis.

V Římě studoval rétoriku, kde se stal také senátorem. V Římě se také oženil. Jeho manželkou se stala dcera římského vojevůdce Julia Agrikoly. Díky svému spisovatelskému nadání, byl Tacitus během svého života uznávaný. Z jeho prací se dochovala zhruba polovina. Patří mezi ně například:

---

<sup>87</sup> PLÚTARCHOS. *Hovory o lidském štěstí*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1971, s. 88.

<sup>88</sup> ADKINS, L., ADKINS, R. *Antický Řím: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2012. s. 255. ISBN 978-80-7391-579-7.

<sup>89</sup> POLYBIOS. *Dějiny*. 1. vyd. Praha: Arista, 2008. s. 11. ISBN 978-80-86410-56-2.

- Rozprava o řečnících - *Dialogus de oratoribus*- toto dílo obsahuje rozpravu čtyř významných osobností tehdejší doby, které se dohadují o řečnickém umění a co vede k poklesu zájmu o toto umění.
- O životě a mravech Julia Agrikoly - *De vita et moribus Iulii Agricolae* - v tomto díle Tacitus popisuje život svého tchána, vojevůdce Agrikoly. A to především na jeho úspěchy dosažené v Británii.
- Dějiny – *Historiae*- popisují římské dějiny od smrti Nerona po smrt Domitiana. Původně se jednalo o čtrnácti svazkové dílo, ze kterého se dochovalo pouze prvních pět dílů.<sup>90</sup>

Úryvek z Rozpravy o řečnících:

*„Neboť když následujícího dne Curiatius Maternus předčítal svého Catona, což se, jak se zdálo, nemile dotklo vlivných osob, protože v této své tragedii zapomněl na vlastní osobu a zcela se vžil v postavu Catona, a v Římě se o tom mnoho mluvilo, přišli k němu Marcus Aper a Iulius Secundus, tehdy nejproslulejší osobnosti našeho veřejného života. Oba tyto muže jsem nejen pilně poslouchal na soudech, nýbrž s mimořádnou touhou po vědění a s jakýmsi mladickým zápalem jsem stále vyhledával jejich společnost, a to v jejich domě nebo kdykoli se objevili na veřejnosti. A tak v mé mysli přirozeným nadáním pevně utkvěly jejich hovory, přednášky a deklamace, vyhrazené úzkému okruhu posluchačů, i když velmi mnozí soudili nepříznivě o Secundovi, že není pohotový řečník, o Aperi, že řečnické slávy dosáhl spíše přirozeným nadáním než systematickým studiem. Ve skutečnosti byla i Secundova mluva vytríbená, hutná a v dostateční míře plyná, i Aper, člověk všestranně vzdělaný, spíše vědami pohrdal, než že by si je nebyl osvojil, protože byl přesvědčen, že sklídí větší slávu z vlastní usilovné práce, bude-li se zdát, že jeho talent nepotřebuje opory cizího umění.“*<sup>91</sup>

<sup>90</sup>ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2012. s. 254. ISBN 978-80-7391-579-7.

<sup>91</sup>TACITUS, P. C. *Z dějin císařského Říma*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1976. 473 s. 368.

### 3.9 OVIDIUS

Ovidius byl římský básník, narozený 43 př. n. l. v Sulmu. Pocházel z jezdeckého stavu. V Římě studoval rétoriku, kde se měl poté živit jako právník. Zřejmě jej veřejná práce neuspokojovala, protože ji opustil a raději se věnoval literatuře.

Ovidius byl plodný a nadaný básník. Některá jeho díla byla na jeho dobu kontroverzní, jelikož jeho obliba byla v milostných tématech. Tyto byly zřejmě důvodem, proč byl císařem Augustem vyhoštěn.

Mezi Ovidiova významná díla patří:

- Proměny - Metamorphoseon libri- soubor 15 knih v epickém stylu, které je považováno za Ovidiovo hlavní stěžejní dílo. Ovidius zde čerpá z řeckých a římských bájí. V 250 mýtech popisuje různé proměny osoby.
- Žalozpěvy – Tristia - tvoří 5 knih elegických básní.
- Fasti - sbírka elegických básní, ve které se jako hlavním motiv objevuje římský kalendář a svátky.<sup>92</sup>

---

<sup>92</sup> ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2012. s. 248. ISBN 978-80-7391-579-7.

## 4 ŘÍMSKÁ KULTURA A EVROPSKÁ VZDĚLANOST

Poslední kapitola je zaměřená na vliv římské kultury na evropskou vzdělanost. Z historických záznamů je patrné, že římská filozofie, literatura a řečnictví značně ovlivnila vzdělanost v dalších staletích.

### 4.1 ŘÍMSKÁ FILOZOFIE

Římány nelze považovat za originální myslitele. Jednalo se spíše o interpretátory řeckých myšlenek. Tak jak se prolínala řecká a římská vzdělanost, prolínaly se i filozofické směry. Filozofické směry dle římských autorů lze dělit takto:

- T. Lucretius Carus – Představitel atomistického učení Epikurova. Epikuros vycházel z Démokritova atomismu. Největší význam viděl v etice. Cílem bylo dosáhnout blaženého života v podobě duševního klidu a z něj vyplývajícího štěstí. Prostředníkem, jak tohoto klidu dosáhnout, je slast.<sup>93</sup>
- Seneca, Marcus Aurelius – Představitelé stoicismu. Stoická škola nese své jméno podle pestrého sloupořadí v Athénách (stoi poikilé), kde se konaly od r. 300 př. n. l. přednášky jejího zakladatele Zenona z Kitia. Hlavním principem stoicismu byla ctnost, soužití s přírodou a kosmopolitnost.<sup>94</sup>
- Vergilius, Horatius, Plutarchos – Představitelé kombinace stoicismu, platonismu a epikureismu.

O vytvoření přesné latinské filozofické terminologie se zasloužil Cicero. Tato terminologie v Augustinově podání přešla do křesťanství. Ve 3. století působil v Římě novoplatonik Plotinos, jehož učení později ovlivnilo středověkou teologii a scholastiku.<sup>95</sup>

---

<sup>93</sup> HLAVINKA, P. *Dějiny filosofie: jasně a stručně*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. s. 75. ISBN 978-80-7387-015-7.

<sup>94</sup> Tamtéž, s. 76.

<sup>95</sup> KEPARTOVÁ, J. *Římané a Evropa: [antické dědictví v evropské kultuře]*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. s. 133. ISBN 80-246-0862-6.

## 4.2 ŘÍMSKÁ LITERATURA

Antická vzdělanost byla národům střední Evropy předávána prostřednictvím literatury, která byla v převážné většině od řeckých autorů. Nicméně Římané jejich díla překládali a snažili se tak o jejich lepší zpracovanost a obohacení. Za specifický římský literární útvar je považována satira.

Satira se objevovala v různých podobách, například ve formě dialogů a veršů. Tématem byl každodenní život a komentáře společenského života. Mezi hlavní protagonisty řadíme Juvenalise a Horatiuse.<sup>96</sup>

Co se týče Římské prózy, nebyla tolik ovlivněná Řeky jako poezie. Ze známých děl psaných v latině stojí za zmínku historické pojednání od Cata s názvem Velké letopisy. Jednalo se o 80 svazků pojednávajících o dějinách Říma od dob starořímských po rok 130 př. n. l. Oblibou císařů bylo psát autobiografie, ale žádná se nedochovala. Mezi nejstarší dochované romány patří Satyricon, jehož údajným autorem je Petronius. Kompletně zachovaná je také kniha Metamorphosis od Luciuse Apuleia.<sup>97</sup>

Známá jsou také encyklopedická díla, která byla již uvedena v kapitole 3. o významných osobnostech. Patří mezi ně učebnice latiny od Varra a přírodovědné dílo od Pliniuse staršího. Značný vliv na evropskou vzdělanost měly bezesporu i římské knihovny, které již byly blíže popsány v kapitole 2.6.<sup>98</sup>

Až do 18. století čerpala především západoevropská kultura převážně z římské literatury. Dlouhá staletí se držela v oblíbě díla básníka Ovidia. Řecká literatura se dostávala do podvědomí světa prostřednictvím římských překladů řeckých děl do latiny.<sup>99</sup>

---

<sup>96</sup> ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2012. s. 232. ISBN 978-80-7391-579-7.

<sup>97</sup> Tamtéž, s. 233.

<sup>98</sup> Tamtéž, s. 105.

<sup>99</sup> Tamtéž, s. 108.

### 4.3 ŘÍMSKÉ ŘEČNICTVÍ

Vzorem pro římskou rétoriku byla díla básníka Homéra, v kterých rétorika tvoří více jak polovinu obsahu. K největšímu rozkvětu řečnictví dochází v období římské republiky, kdy na pomyslném vrcholu řečnického umění stanul Cicero. I v současné době je jeho jméno synonymem pro výřečného člověka se značným rétorickým nadáním. Cicerovým vzorem byl řecký řečník Démosthenes, který ačkoliv byl postižen vadou řeči, proslavil se ostrou politickou řečí proti Filipu Makedonskému. Tato řeč nesla v budoucnu název filipiky.

Ve středověku a s ním spojeným křesťanstvím se rétorika často využívala jako účinná zbraň pro šíření ideologie. Největším křesťanským řečníkem starověku byl Jan Zlatoústý. Mezi další řečníky patří například sv. Ambrož a sv. Augustin.<sup>100</sup> Římské chvalo řeči na císaře, tzv. panegyriky, středověké řečnictví taktéž ovlivnily.

Řečnický sloh se uplatnil nejen v dílech římských autorů Livia, Tacita a Herodota. V zemích se řečnické prvky nachází například v díle od Kosmase. V 16. století řečnické prvky použil Jan Blahoslav v díle Filipika proti misomusům, která pojednává o významu rétoriky v kázání Božího slova.

*„Kdož uměním a učením pohrdá, jest podeben k tomu, kterýž by chtěl sukně, kabáty sobě i jiným šíti, avšak krejčovského řemesla by neuměl, jemu se učití nechtěl, ale je haněl a potupoval. Mnoho-li by takový mudrák provedl? Kdo tomu rozumí? A ten, kdož by tomu nekrejčímu dá šaty dělati, pohrdná jinými krejčími dobrými a umělými, jak by na tom mnoho získal? Zvěděl by tudíž? Leč by snad na to přišlo, že by ti všichni krejčí uměli a v řemesle v tom zvykli se zbláznili a vztekli, tak že by každému, kdož by jich užívati v čem chtěl, jedné škodu činili.“<sup>101</sup>*

Dále je například známá osoba Bohuslava Balbína, který se řadil mezi významné osobnosti českého baroka. Mezi jeho nejslavnější díla patří Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště českého - Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica. *„Kde se nalezne podobná země jiná, která by tak laskavě přijímala, do svého lůna cizince a poutníky a je živila? Kde onen přístup k bohatství a hodnostem? Necht' se chlubí jiní národové svou přívětivostí a pohostinstvím, že přijímají do domů*

<sup>100</sup> KEPARTOVÁ, J. *Římané a Evropa: [antické dědictví v evropské kultuře]*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. s. 119. ISBN 80-246-0862-6.

<sup>101</sup> BLAHOSLAV, J. a ČEJKA, M. *Čtyři menší spisy*. 1. vyd. Brno: Host, 2013. s. 121. ISBN 978-80-7294-800-0.

*zbudovaných z veřejného groše na tři čtyři dni poutníky a je opatřují stravou i jinými potřebami, celé Čechy slynou pohostinstvím, jsou, abych tak řekl, jakýmsi velkým hostincem a špitálem, kde nikoli na pouhých několik dní, nýbrž po celý život můžeš se zaopatřiti a žiti v radovánkách a bohatství. Není třeba průkazu starodávné urozenosti ani doporučení schopnostmi a vědomostmi a jiných vzácných pochval, ani protivného a mrzutého přetřásání mravů, ani odporného zkoumání dřívějšího života, jen se připoutej a přilep na některého velmožného pána a za krátko v hodnostech předhoniš všechny lidi domácí. To právě, co jinde tvé naděje mohlo by zdržovati a dusiti, že cizincem jsi, nepochybuj, bude tě doporučovati a získá ti před ostatními oblibu.“<sup>102</sup>*

---

<sup>102</sup> BALBÍN, B. a KOPECKÝ, M. *Rozprava krátká, ale pravdivá: obrana*. 1. vyd. Brno: Blok, 1997. s. 12. ISBN 80-7029-108-7.

## ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo upozornit na stálý odkaz starověkého Říma a jeho systém výchovy a vzdělávání, významná literární díla, spisy, kronikáře, učitele, rétory, ale vojevůdce a císaře. Cíle bakalářské práce bylo dosaženo za pomoci analýzy odborných textů a jejich následné interpretace. Na základě takto získaných dat byl vytvořen objektivní obraz tehdejší římské společnosti a jejího odkazu ve výchově a vzdělávání pro další generace. Bakalářská práce prokázala, že starořímská kultura má značný vliv a odkaz pro současnou společnost a její výchovu a vzdělávání. To především v podobě zachovaných spisů, kodexů, citátů a doposud využívaných výchovných a vzdělávacích metodách a jejich postupech.

Výchovné a vzdělávací postupy se uplatňují nejen v civilním sektoru, ale stále i v armádních kruzích. Na vojenských univerzitách po celém světě jsou doposud přednášeny nejznámější vojenská tažení a bitvy slavných římských vojevůdců, jejichž postupy a řešení tehdejší bojové situace mohou být vzorem moderním armádám, při řešení aktuálních bojových situací a problému i po tisíciletí. Současné armády vyspělých zemí i doposud používají podobný systém členění a organizace důstojnického a poddůstojnického sboru, jakož i systém profesionalizace armády, dril a výcvik. Z výše popsaného textu bakalářské práce je patrné, že prvky starého římského nejen vojenského umění, výchovy a vzdělávání, implementují do svých vlastních předpisů doposud. Samozřejmě s dílčími úpravami, aby odpovídaly současným potřebám a aktuální situaci.

I když se na první pohled zdá být již více než 1540 let stará kultura z výchovného a vzdělávacího hlediska mrtvá, tak tomu tak není. Dokazují to nejen spisy, kodexy, knihy a kroniky významných osobností tehdejší doby. Tato díla, která nadčasově předčila svým obsahem, myšlenkami a kvalitou svou dobu, tak mohou být používána za kvalitní základ výchovy a vzdělávání i v dnešní moderní postindustriální technologicky pokročilé a vyspělé společnosti.

Výchova a vzdělávání se vývojem společnosti a kultury na Evropském kontinentu s rozvojem technologií vyvíjí a mění. Přizpůsobuje se moderním a současným aktuálním trendům. Avšak základní myšlenky, hodnoty a principy v přístupu k výchově

dívek a chlapců a následné prohlubování jejich vzdělávání, které naši římsí předci uplatňovali na své vlastní děti před více než tisíciletím, se stále na základních, středních, vyšších odborných a vysokých školách uplatňují dodnes.

Kultura starověkého Říma zanechala odkaz nejenom ve výchově a vzdělávání jako takovém, ale položila také základ římskému právu. Toto právo ovlivnilo právní řády celé kontinentální Evropy, včetně České republiky. V České republice se projevilo i v poslední aktuální novelizaci občanského zákoníku roku 2014 n. l.

## SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

### Česká literatura:

- [1] ADKINS, L. a ADKINS, R. *Antický Řím: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2012. ISBN 978-80-7391-579-7.
- [2] ANGLIM, S. a kol. *Bojové techniky starověkého světa*. 1. vyd. Praha: DEUS, 2006. s. 41- 42. ISBN 80-86215-88-1.
- [3] BALBÍN, B. a KOPECKÝ, M. *Rozprava krátká, ale pravdivá: obrana*. 1. vyd. Brno: Blok, 1997. ISBN 80-7029-108-7.
- [4] BLAHOSLAV, J. a ČEJKA, M. *Čtyři menší spisy*. 1. vyd. Brno: Host, 2013. ISBN 978-80-7294-800-0.
- [5] BORECKÝ, B. *Antická kultura*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1961.
- [6] BURIAN, J. a OLIVA, P. *Civilizace starověkého Středomoří*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1984.
- [7] CICERO, M. T. *Marka Tullia Cicerona O nejvyšším dobru a zlu knihy patery*. Praha: 1896.
- [8] CICERO, M. T. *O věcech veřejných: latinsko-česky*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-133-5.
- [9] CIPRO, M. *Průvodce dějinami výchovy*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1984.
- [10] DVOŘÁKOVÁ, M. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5039-2.
- [11] EKSCHMITT, W. *Paměť národů: hieroglyfy, písmo a písemné nálezy na hliněných tabulkách, papyrech a pergamenech*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1974.
- [12] GRANT, M. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* 3. vyd. Praha: BB/art, 2010. ISBN 978-80-7381-771-8.

- [13] HART-DAVIS, A. *Dějiny: velký obrazový průvodce historií lidstva: od úsvitu lidské civilizace po současnost*. 2. vyd. Praha: Knižní klub, 2012. ISBN 978-80-242-3651-3.
- [14] HLAVINKA, P. *Dějiny filosofie: jasně a stručně*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-015-7.
- [15] HOŠEK, R. MAREK, V. *Řím Marka Aurelia*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. ISBN 80-204-0083-4.
- [16] HÚŠČAVA, A. *Dejiny a vývoj nášho písma*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1951.
- [17] KEPARTOVÁ, J. *Římané a Evropa: antické dědictví v evropské kultuře*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0862-6.
- [18] LIVIUS, T. *Dějiny*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1971-1979.
- [19] MARCUS AURELIUS, A. *Hovory k sobě: deník římského císaře*. 1. vyd. Praha: Toužimský a Moravec, 1948.
- [20] MICHOVSKÝ, V. *Starověký Řím: čítanka k dějinám starověku*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- [21] PETERSON, D. *Římské legie*. Praha: Miroslav Sobotka fighters publications, 2006. ISBN 80-86977-05-6.
- [22] PLÚTARCHOS. *Hovory o lidském štěstí*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1971.
- [23] PLÚTARCHOS. *Plutarchovy životopisy*. Praha: Melantrich, 1940.
- [24] POLYBIOS. *Dějiny*. 1. vyd. Praha: Arista, 2008-2012. ISBN 978-80-86410-56-2.
- [25] SENECA a RYBA, B. *Výbor z listů Luciliovi*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1987.
- [26] SROGOŇ, T. *Dejiny školstva a pedagogiky: Vysokoškolská učebnica*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986.
- [27] SVOBODA, L. a kol. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha: Academia, 1973.
- [28] ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky: určeno pro posl. fak. pedagog. Díl 1*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983.
- [29] TACITUS, P. C. *Z dějin císařského Říma*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1976.

- [30] ŮRÖGDI, G. *SPQR: tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968.
- [31] VACÍNOVÁ, T. *Dějiny vzdělávání od antiky po Komenského*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009. ISBN 978-80-86723-74-7.
- [32] ZAMAROVSKÝ, V. *Dějiny psané Římem*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1967.
- [33] ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1968.

## **BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE**

**Jméno autora: Ondřej Bláha**

**Obor: Vzdělávání dospělých**

**Forma studia: kombinovaná**

**Název práce: Výchova a vzdělávání ve starověkém Římě**

**Rok: 2016**

**Počet stran textu bez příloh: 57**

**Celkový počet stran příloh: 0**

**Počet titulů českých použitých zdrojů: 33**

**Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0**

**Počet internetových zdrojů: 0**

**Vedoucí práce: Mgr. Květoslava Navrátilová**